

Fodor István

MÉRI ISTVÁN ÉS KÖZÉPKORI RÉGÉSZETI FALUKUTATÁSUNK SZÜLETÉSE

Méri István szegény parasztcsaládból származott, nagy nehézségek árán végezte el a középiskolát, majd 1932-ben a Nemzeti Múzeumba került, ahol restaurátor lett, nyaranként őskori ásatásokon dolgozott. 1942–1944-ben Kolozsváron az Erdélyi Tudományos Intézet munkatársa lett, itt végezte első középkori ásatásait (Kide, Kolozsvár-Fő tér). Egyetemi tanulmányait Budapesten és Kolozsváron végezte. 1945 után a Néptudományi Intézet, majd 1949-től a Nemzeti Múzeum munkatársa. 1948-49-ben Túrkeve-Móricon tár fel későközépkori falutelepülést, majd 1950-51-ben Tiszalök-Rázompusztán hazánkban elsőként tárja fel egy Árpád-kori falu jelentős részét. Ezzel az ásatással és dolgozataival ő teremti meg hazánkban az Árpád-kori falukutatás elméleti és gyakorlati alapjait. Az ötvenes években az ELTE-n oktatja a hallgatókat, megteremti a falukutató régészeti iskolát. Az Orosháza-kardoskúti ásatása (1955–57) feldolgozásában kijelöli falufeltárásaink helyét a nemzetközi kutatásban. Felismerései máig nem évültek el, falukutatóink élvonala az ő nyomdokain halad.

Kulcsszavak: *Méri István, falukutatás, Tiszalök-Rázom, Túrkeve-Móric, Orosháza-Kardoskút*

Előző dolgozatában Kovalovszki Júlia avatottan mutatta be Méri István tudományos életművét s annak egyes szakaszait. Magam arra teszek kísérletet, hogy munkásságának kétségkívül legeredményesebb időszakát, középkori falukutatásunk tudományos megalapozásának folyamatát tárjam röviden az olvasó elé.

Középkori, elpusztult falvaink régészeti feltárása terén – amint az a szakemberek előtt jól ismert – már Méri István előtt is számos kezdeményezés történt. Elegendő itt csak Györffy István Karcag környéki ásatási kísérleteire (KAPOSVÁRI 1987; SZABÓ–TÁLAS 1996, 76–81),¹Szabó Kálmán Kecskemét térségében folytatott nagyszabású feltárásaira és Papp László ugyanott tett megfigyeléseire (SZABÓ 1938; PAPP 1931), továbbá Csalog József Tolna megyei néprajzi és régészeti felismeréseire (CSALOGOVITS 1935; 1937) utalnom. Ezek a kutatások azonban nem tisztázták egyértelműen középkori településeink szerkezeti sajátosságait és a lakóházak, valamint a gazdasági épületek egykori alakját és időbeli változásait.

A kutatók közt éltek még a XIX. századi romantikus elképzelések, többen vallották Herman Ottó régi nézetét arról, hogy nomád elődeink a honfoglalás utáni időkben még sátrakban éltek, hajlékaik hasonlatosak voltak a XIX. századi pásztorépitményekhez. (HERMAN 1899, 37–48.)

A második világháború előtti kutatási kezdeményezések szinte kizárólag későközépkori falvaink vizsgálatát tűzték ki célul, Árpád-kori falusi településeink feltárására egyetlen tervszerű kísérlet sem irányult. Kutatástörténetünk igen érdekes jelensége, hogy sem a – lakáskultúránk történetével egyébként igen intenzíven foglalkozó – néprajzosaink, sem pedig régészeink nem, vagy alig tekintettek ki a határainkon kívül folyó vizsgálatokra. Pedig L. Niderle, a szláv (helyesebben talán: pánszláv) régészeti megalapozója 1913-ban megjelent alapvető művében már összefoglaló jelentést készített a X–XIII. századi Kijev és Poltava környéki szláv lakóházakról, Hvojka és Makarenko ásatásaira hivatkozva. Ezek hasáb alakú, vagy kerek, kő- vagy agyagkemencés házak voltak, amelyeket

félig földbe mélyítették. (Vö. TÁLASI 1954, 394; 1980, 447.) Az ilyen típusú lakóházak már a XX. század első éveiben ismertté váltak oroszföldön, V. V. Gorodcov 1902-ben jól dokumentált félig földbeásott lakóházat közölt (RAPPOPORT 1975, 9). Az orosz régészetben és néprajzban is jelentős helyet foglalt el a D. K. Zelenyin nevével fémjelzett kutatási irányzat, amely a lakóházak típusainak kialakulását etnikai alapúnak vélte. (Uo. 10.) Ez a felfogás még napjainkban is él a szláv kutatók körében. (Vö. MARKOVIČ 1991.) Pedig ma már teljesen világossá vált, hogy a lakóházak típusainak kialakulása és elterjedése sokkal inkább a természetföldrajzi és gazdasági adottságok függvénye. (HOFFMANN 1991, 90; 1995, 21–28; 2004, 125–129.) A „szláv elmélet” híveit az sem zavarta, hogy már rég beigazolódott: félig földbe mélyített lakóházak nem csupán a szlávok által lakott területeken kerültek elő, hanem Svájcban, Németországban és Angliában is, ahol tudvalevőleg soha nem laktak szlávok (BERESFORD–HURST 1972; DONAT 1980; HOFFMANN 1995, 22).² E lakóházak (németül: Grubenhaus) kutatása – az említett szláv országokon kívül – elsősorban Németországban indult meg igen korán, ahol a múlt század 20-as éveiben már tipológiai vizsgálatukra is sor került. Sajnos, mindez elkerülte a korabeli magyar „házkutatók” figyelmét.

Falvaink régészeti vizsgálatában az igazi áttörést Méri István munkássága jelentette. Az ő személye ötvözta azokat a kutatói tulajdonságokat, amelyek szükségesek voltak egy „falukutató” régész számára. (Bár véletlen egybeesés, de jelképes, hogy Méri ifjúkora éppen egybeesett a társadalomkutatók és a népi írók – többek között Fodor Ferenc, Fél Edit, Gunda Béla, Szabó Zoltán, Kovács Imre, Féja Géza, Illyés Gyula, Veres Péter – úttörő jelentőségű falukutató mozgalmával.)³ Szinte predesztinálta őt erre szegényparaszti származása, a földműves munka és a föld alapos ismerete. Emellett ő volt az első paraszt származású régész hazánkban. Otthonról hozta magával az egyszerű paraszti építmények (csőszkuny-

hók, vermek, ólak) építésének ismeretét is. Igaz, mindez semmit sem ért volna a veleszületett tehetség nélkül, amelyben egybeolvadt a józan paraszti gondolkodás a tudományos kreativitással, az istenáldotta kezűesség (rajz-és formázókészség) a régiség kövületeit újjáteremtő lépelességgel. Mert nem csupán a múzeumba ezerszám bekerülő cseréptöredékekből tudott ép edényeket varázsolni, hanem mesterhegedű is került ki keze alól. A született népi tehetségek közül való volt, aki – ha nagy nehézségek árán is – méltóképpen kiteljesíthette adottságait. Életútja tehát összességében szerencsés csillagzat alatt haladt, még akkor is, ha tele volt gyötrődésekkel és időnként megalázottságokkal is. S még hozott valami nagyon fontosat a szülői házból: a szinte határtalan kitartást és munkabírást. E szükség szülte erényére volt szükség, amikor fél éjszakákon át írta naplóit, pontosan és értően rögzítve azokba megfigyeléseit, amelyeket az ásátásokon tett, vagy amikor a munkások nem vállalták a nyitott szelvények betemetését, mire a Tanár úr lapátot ragadott és maga végezte el a munkát.

Családja nehéz anyagi helyzete miatt az érettségihez vezető útja is igen keserves volt. Ennek megszerzése után azonban jelentős fordulat következett életében: nevezetes földije, a Nemzeti Múzeum régészeti osztályának igazgatója, Márton Lajos neves régész és abonyi földbirtokos bejuttatta a múzeumba. Itt a restaurátor mesterséget tanulta ki, mégpedig nem is akármilyen fokon. Fettich Nándorral és László Gyulával egyengették ki a nagyszéksósi híres hun lelet csomókká gyűrt aranylemezeit. Mindkét régész kollégája megkedvelte a hozzájuk hasonlóan remekül rajzoló és ügyes kezű fiatalembert. E kölcsönös szimpátia László Gyula esetében szoros barátsággá erősödött, s ennek később fontos szerepe lett életében.

A tehetséges restaurátor azonban más területen is alaposan kitüntette magát. Belekóstolt a régészeti ásátásokba is, ahol hamar kiderült, hogy a földdel is mesterien bánik. A kor kiváló magyar ősrégésze, Tompa Ferenc állandó mun-

katársává is fogadta őt füzesabonyi feltárásain. A többretegű őskori település bonyolult rétegeinek bontása közben Méri ismét fontos, életre szóló tapasztalatra tett szert: Saját keze munkájával jött rá, hogy ezeket a telepeket csak rétegenként szabad feltárni, nem pedig ásonyomként, ahogyan tették egyes őskoros régészeink is egészen a XX. század végéig. Ilyen fontos tapasztalatot, amelynek hamarosan hasznát is látta középkoros ásatásain, nem is szerezhette volna máshol, mint az őskori településeken és a kiváló Tompa Ferenc mellett. Nem csodálivaló az sem, hogy az ambiciózus fiatal ember nem csupán a régészet gyakorlati teendői iránt érdeklődött, hanem alapos ismeretekre vágyott az elméleti kérdések terén is. Napi munkája mellett tehát megkezdte tanulmányait a budapesti egyetemen is. Érdeklődésének homlokterében ekkor még – talán mondanom sem kell – az ősrégészet állott.

1942. január 31-től Méri István a visszatért Észak-Erdély fővárosába, Kolozsvárra kerül, s az Erdélyi Tudományos Intézet munkatársa lesz. Itt, az újból magyarrá lett egyetemen folytatja tovább felsőfokú tanulmányait, s aktívan bekapcsolódik az Intézet Borsa-völgyi kutatásaiba. Kidén a középkori templom és a templomkörüli temető feltárásán dolgozik, ennek az ásatásnak a tanulságai alapján dolgozza ki a többretegű középkori temetők feltárási módszerét.

A következő évben újabb, ám ekkor is meglehetősen bonyolult feladatot kap. 1927-ben ugyanis a Szent Mihály templom melletti Fötéren nyilvános illemhely építésébe kezdtek, melynek során régészeti leletekre és sírokra bukkantak. Méri István feladata az volt, hogy e meglehetősen szűk területen vizsgálja meg az egymásra rétegződött települési maradványokat és vonja le ezek településtörténeti tanulságait. Az 1943. július 29-től október 8-ig tartó ásatás nagyszerű eredményeket hozott és példásan igazolta az ásató egészen kivételes mesterségbeli tudását. Máig példaadóak a metszetrajzok, valamint a belőlük levont következtetések. Az ásató már a felső, kevert réteg leleteiből

megállapította, hogy a római Napoca pusztulása után a város e területén nem volt élet egészen az Árpád-korig, a magyar lakosság megjelenéséig. Ezt a következtetést megerősítette az alsóbb rétegek vizsgálata is, melynek során kiderült, hogy a legkorábbi településnyom az újkőkorra tehető, majd ezt követően hiányoznak a bronz- és vaskor emlékei. Majd a végén az ásató így summázza véleményét: „A római réteg és a magyar temető között is hiányzott a közbeeső kultúrák emlékénye annak bizonyágául, hogy a római uralom bukása után, egészen a magyarság megjelenéséig nem volt itt jelentősebb élet. Az a néhány tüzelésnyom, mely a két réteg között megállapítható volt, ideiglenes meghúzódásra vall Napoca romjai között. (Gótok?) – Az Árpád-kori temető szintjétől fölfelé a rétegek töretlenül mutatják az élet folyamatosságát.” (MÉRI 1986, 13.)

Szó sem esik itt a dákoromán kontinuitás-elméletéről, a tények szava mégis egyértelmű. A tények pedig a későbbiekben is – minden fals érvelés és kifejezett hamisítás ellenére is – ugyanezt tanúsították Erdély-szerte. (Vö. TÓTH 1986, 103–106.) A Fő téri ásatás eredményeit azonban Méri István a feltárás után nem tette közzé, főként azért, mert 1944 októberében – a háborús események alakulása miatt – távoznia kellett Erdélyből. Kolozsvári munkatársai viszont visszavárták, hogy ezt a hiányt pótolja, ami egyértelműen kiderül a Gyöngyösi János külügyminiszterhez intézett kérelméből, amelyben kiutazási engedélyért folyamodik.

„Gyöngyösi János
magyar külügyminiszter úrnak,
Budapest

Miniszter Úr!

Alulírott azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordulok Miniszter Úrhoz, hogy részemre a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól Romániába szóló beutazási engedélyem meghosszabbítását kieszközölni méltóztassék.

Kérésemet az alábbiakkal támogatom:

Az Erdélyi Magyar Népi Szövetség meghívott Kolozsvárra, hogy az 1944 folyamán beállott változások miatt félbeszakadt munkáimat befejezzem. Az ügyet a Külügyminisztérium is magáévé tette s hivatalos kiküldetéssel bízott meg. (V.K.m. 77.210/1945. V.ü.o.) Az útlevelet és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság beutazási engedélyét meg is kaptam. Közben azonban a Teleki Pál Tudományos Intézet sürgős békeelőkészítő munkálataiba kellett bekapcsolódnom s így elutazásomat el kellett halasztanom. Minthogy kiutazásomnak 2-3 hét múlva tudok csak eleget tenni s beutazási engedélyem (jan. 31-én) lejár, tisztelettel kérem a meghosszabbítás kieszközölését.

Kérésemet megismételve, vagyok

Miniszter Úrnak őszinte tisztelettel
Budapest, 1946, február 15-én”

A tervezett kolozsvári kiutazás azonban – nem tudni, miért – nem valósult meg, így a Fő téri ásatások dokumentációja és leletanyaga csak 1986-ban jelent meg Kovalovszki Júlia jóvoltából.

A Teleki (majd Néptudományi) Intézetben új feladatot kapott. Összefoglaló dolgozatot kellett írnia a középkori (X–XV. századi) magyar régészeti kutatásának helyzetéről és soron lévő feladatairól. A témát röviden összefoglaló, az alapvető szakirodalmat feltüntetető s a jövő feladatait is körvonalazó magvas tanulmány a Magyar Népkutatás Kézikönyvének egyik füzeteként látott napvilágot 1948-ban,⁴ majd második kiadása 1986-ban jelent meg (MÉRI 1986a).

Az akkor még lényegében csak pályája elején tartó fiatal kutató dolgozata komoly szakmai érettségről tanúskodik. Méri jól ragadja meg a korábbi kutatások legfontosabb mozzanatait, emeli ki a jövőbe mutató gondolatokat. Már írása elején helyesen mutat rá középkori régészetünk akkori meglehetősen szomorú állapotára. „Középkori régészetünk... még fejlődése

legelején áll, még nem tisztázta önmaga lehetőségeit, nem dolgozta ki módszereit és kevés ásatási anyagban inkább a történelem kiegészítését keresi. Hol vagyunk pl. még attól, hogy középkori ásatásaink alapján felvetődjék az Árpád-kori magyar falu településrendjének kérdése?” (MÉRI 1986a, 41). Valóban, a középkori régészet által korábban feltárt emlékek és leletek szinte kizárólag a történetírás illusztrációjaként kaptak szerepet s nem tekintették azokat valódi történeti forrásoknak. A szerző később még visszatér erre a gondolatra, megjegyezvén: „Népünk múltjának kutatásában a köznép temetőinek s újabban falvainak feltárása ígér igen becses tudományos nyersanyagot.” (MÉRI 1986a, 52). A jövő feladatainak felvázolásakor az akkori helyzetből indul ki. Igen fontosnak tartja a már múzeumokba került középkori emléanyag gondos számbavételét és elemzését, az ismert temetők és települések feltérképezését, az elpusztult falvak feltárási megkezdését. Ez utóbbi munkálatok közt felhívja a figyelmet a terepbejárások és a régi (folyószabályozások előtti) térképeken az egykori települések helyének rögzítésére. Ebben azonban nem csupán a régészeknek szán feladatokat, hanem a rokon szakterületek szakembereinek is: földrajztudósoknak, néprajzkutatóknak, történészeknek s a természettudományok képviselőinek is. „Elpusztult falvaink tömegének feltárása szükséges ahhoz is – írja – hogy a magyar ház fejlődését – a honfoglalók hajlékától a középkor végének fejlett kétosztatú házáig – tárgyi alapon nyomon követhessük, hiszen jelenleg pl. az Árpád-korból egyetlen hiteles házformát sem ismerünk, stb.” (MÉRI 1986a, 55). Ugyanitt arra is felhívja a figyelmet, hogy annak is magyarozatát kell adnunk, miért lelet nélküliek a XII–XIII. századi sírok, s miért változik meg ez a helyzet a XIV. században, amikor újból megnövekszik a sírmelléletek száma. Azért tarja ezt lényegesnek, mert az ún. lelet nélküli korszakot nem a gazdasági hanyatlás jellemzi. A szerző remekül érzékeli a feszítő kutatási problémát, a válaszra azonban

majd csak több mint egy évtized múltán mutat rá László Gyula: a még pogány kunok betelepítése okozza a halottas szokások módosulását (LÁSZLÓ 1961, 16).

Közben nagy változásokat hoztak az akkori idők, a kommunisták átvették az ország irányítását, ami a tudománypolitika gyökeres változásához is vezetett. Átszervezték a Magyar Tudományos Akadémiát, intézményeket szüntettek meg és alapítottak újakat, a fontosabb pozíciókba csak az új rendszer számára megfelelő emberek kerültek, stb. A tudományban ugyanúgy bevezették a „tervgazdálkodást”, mint a gazdaságban. Az egyes szaktudományoknak is meg kellett tervezniük munkájukat, s erre első ízben az 1949-ben induló első ötéves terv előkészítésekor került sor. A magyar régészet ötéves tervét Fülep Ferenc, a Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettesi rangban kinevezett új vezetője ismertette a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 1949. évi budapesti vándorgyűlésén. A tennivalók természetesen az akkori aktuálpolitikai irányelvek szerint és azok nyelvezetén kerültek megfogalmazásra. A középkori falukutatásra vonatkozóan mégis volt benne egy igen fontos pozitívum, amit Fülep így fogalmazott meg: „...a hivatalos magyar kutatás eddig még soha nem tekintette feladatának a középkorban elpusztult magyar falvak feltárását és a középkori magyar nép anyagi kultúrájával való foglalkozást.” (FÜLEP 1951, 4).⁵

Az első régészeti ötéves terv kiemelt korszakai volta: a paleolitikum, neolitikum, népvándorlás kor és a magyar középkor (Uo. 5). Az egyes korszakok célkitűzéseinek ismertetésekor a honfoglalás és a középkor tennivalói közt kiemelten szerepel az „Árpád-kori elpusztult magyar falvak felkutatása és rendszeres feltárása. A magyarság társadalmi, gazdasági és településrendjének tisztázása.” Ugyanezeket a feladatokat jelöli meg a terv a későközépkori falvak esetében is (Uo. 9). Nem lényegtelen továbbá a célok megvalósításának módszereit érintő megjegyzés sem: „A fenti témaköröket

az ország összes szakemberei, történészek és néprajzosok bevonásával munkaközösségben dolgozzák ki.” (Uo. 10).

A középkori falvak kutatása tehát beillett azokba a politikai keretekbe, amelyeket az új marxista történelemszemlélet a régészet számára megszabott. Az idézett előadás azonban – természetesen – nem tartalmazza a terv és a végrehajtás részleteit. Ez azonban abban az időben nem került a szakmai nyilvánosság elé. Méri István hagyatékában azonban megmaradt egy jóval részletesebb munkaterv vázlata, amely nem azonos az 1948-ban közzétett, fentebb idézett dolgozattal. Ebből következtethetünk arra, hogy a magyar régészet első ötéves tervének kidolgozásával a Néptudományi Intézet Méri Istvánt bízta meg, aki ezt a munkát 1949 tavaszán készíthette el. Lássuk a csak kéziratban fennmaradt tervezet szövegét.

*„A Kelet-európai Néptudományi Intézet ötéves
(1950-55)
régészeti munkaterve.
(Vázlat.)*

A régészeti kutatás területén a Néptudományi Intézet kezdettől fogva a magyar középkori (XI–XVI. sz.) szegény ember életének feltárását tűzte maga elé célul.

E célkitűzés igen széles és sokrétű munkaterületet ölel fel, éppen azért intézetünk arra törekedett: olyan munkamódszert dolgozzon ki, amelynek segítségével olyan településeket kutathat ki és tárhat fel, amelyek lehetővé teszik azt, hogy középkori népünk műveltségének rétegződését megismerhessük és alakulását is nyomon követhessük.

A fentiekből önként következik, hogy egy ilyen munkaterv nem igazodhatik a földmunkák során itt-ott, véletlenül felbukkanó településekhez. Intézetünk tervszerű előkészítő munka után, meghatározott szempontok alapján, maga kutatja fel a településeket s választja ki közülük a feltáráshoz alkalmasakat. (Ld. alább.)

E feladatok elvégzését intézetünk három szerencsés adottsága könnyíti meg:

1. Régészeti gyűjteményünk nincsen, s így az anyag kezelése alól felszabadulva, intenzívebben foglalkozhatunk mind a települések felkutatásával, mind pedig azok feltárásával.
2. Intézetünk települési osztálya közös munkával biztosítani tudja a leggondosabb előkészítést.
3. Intézetünk néprajzi osztálya pedig az ásatások emlékanyagának értelmező és kiértékelő munkáját segíti elő, mai népeletkutatásunk kérdéseit a történeti néprajzon keresztül kapcsolja össze faluásatásaink problematikájával.

Ezek az irányelvek és adottságok határozták meg intézetünk már korábban megindult munkálatait a Nagykunságon. Ötéves tervünk így tulajdonképpen a megkezdett munka további terebélyesítését jelenti.

A munkaterv nyers vázlata a következő: A terv minden egyes munkamozzanata elsősorban az alábbi általános szempontokhoz igazodik.

- I. *Időbeliségi szempontja.*
Tatárjárás előtti (XI, XII, XIII. sz.) falu.
XIV–XV. sz.-ban (gazdasági stb. okokból) elnéptelenedett falu.
Török alatt elpusztult falu.
- II. *Gazdasági szempont.*
Állattenyésztő jellegű falu.
Földműves többségű falu.
Halászfalu.
Iparos többségű falu.
- III. *Társadalmi szempont*
Szolga, jobbágyfalu.
Kisnemesi falu.
Kis mezőváros
(Nemzeti központ, összehasonlításként.).
- IV. *Etnikai szempont*
Magyar falu.
Szláv falu.
Német, olasz, vallon falu.
Besenyő, kun (mohamedán, izmaelita) falu

E szempontok szemmel tartásával a munkaterv gyakorlati megvalósításának módja.

A. Általános előkészítő munka.

1. Településtörténeti előtanulmányok.
 - a. Az elpusztult falvak térképének elkészítése a történeti források alapján.
 - b. Az elpusztult falvak történeti irodalmának összeállítása.
2. A középkori falufeltárások irodalmának összeállítása.
3. Terepbejárások.
4. A középkori falufeltárások tárgyi emlékanyagának számbavétele.

Az 1949-es előkészítő év során megvalósul.

1. a. Az elpusztult falvak térképének elkészítése.
2. b. Az elpusztult falvak történeti irodalmának összeállítása.
2. A terepbejárás folytatása a Nagykunságon.
3. A középkori faluásatások irodalmának részleges feldolgozása.
4. A Túrkeve-móriczi ásatások befejezése. (Az ásatás támogatására a kultuszminisztérium költségvetésébe 8.000 forintot vett fel, s így az intézet csak azt kéri, hogy a kikerülő emlékanyag restaurálási költségeit – mint-hogy a leletanyag közgyűjteménybe kerül – a közgyűjtemények viseljék.)

B. Az ötéves terv első éve. Részletes előkészítés.

1. A településtörténeti előmunkálatok során felszínre kerülő elpusztult falvak közül (a fenti szempontok szerint) kutatásra alkalmasnak mutatkozó kiválasztása, lehetőleg 3 földrajzi egységen belül: a. Dunántúli dombvidék. b. Palócföldi hegyvidék. c. Tisza melletti síkvidék.
2. A kiválasztott falvak helyének pontos rögzítése és a feltárással alkalmasak kijelölése terepbejárással.
3. A többi előmunkálat végleges befejezése.

C. Második tervév.

Két kronológiailag eltérő település feltárása.

D. Harmadik tervév.

Két különböző jellegű gazdasági település feltárása.

E. Negyedik tervév.

Két különböző társadalmi jellegű település feltárása.

F. Ötödik tervév

Két etnikailag eltérő település feltárása. (Az ásatási helyek pontosabb meghatározása az ötéves terv első évében.)

Az ötéves terv megvalósítására az Intézet évenként 20.000 forint támogatást kér, továbbá az ásatásokon előkerülő leletanyag restaurálási költségeinek a közgyűjtemények által való fedezését (a leletanyag ugyanis minden esetben valamelyik közgyűjteménybe kerül).

Megjegyzések az ötéves terv első évéhez.

1. Az ásatási területek elhatárolásakor Intézetünk arra fog törekedni, hogy az egyes közgyűjteményekkel a területi-hatásköri súrlódásokat lehetőleg elkerülje, ugyanakkor azonban munkája bármelyik mozzanatát szívesen kapcsolja össze bármelyik közgyűjtemény munkájával.

2. A terepbejárásra kerülő területeken a más korú lelőhelyek feltérképezésére is gondot fordítunk, hogy ezáltal is gazdagíthassuk a korábbi idők települési adattárát.

Megjegyzések az ötéves terv ásatási munkatervéhez.

1. A fent vázolt négyévi ásatási munkatervbe – a dolog természeténél fogva – az I–IV. alatti szempontok mindegyike nem sűrítendő össze, viszont több esetben is a különböző szempontok összeeshetnek (pl. földműves falu = jobbágyfalu = magyar falu, stb.) s így a tervezett 8 ásatás lehetőségei sokkal gazdagabbak, mint ahogyan az a fenti nyers vázlatból első tekintetre látszik.

2. Az is természetes, hogy az adott lehetőségek közt és idő alatt teljes falufeltárások nem való-

sulnak meg. Mindenesetre alapvető szempont is az, hogy az ásatások az illető faluk életéről világos keresztmetszetet adjanak.

3. A hagyományos feldolgozás után Intézetünk a kiásott leletanyagot teljes egészében közgyűjtemények (Magyar Nemzeti Múzeum, Közgyűjtemények Országos Felügyelősége) rendelkezésére bocsátja.

Az Intézet nagy súlyt helyez arra, hogy minden ásatásán 1–2 egyetemi hallgató is részt vegyen (ha más pénzalap nem volna kiküldetésükre, napszámosként elszámolva), hogy a fiatal kutatónemzedék gyakorlati kiképzését előmozdítsa, továbbá arra is, hogy az ötéves terv ásatásaiba egyes közben végzett fiatal kutatókat önálló munkával is bekapcsoljon. (Igen fontosnak tartanánk azt is, hogy a terepbejárásokon hasonlóképpen részt vegyenek fiatalok.)

*

A közzététel módja.

1. Évenként.

a. Előzetes jelentés a végzett munkáról és az előkerülő emlékanyagról az ArchÉrt-ben.

b. Népszerű tájékoztatás az eredményekről a sajtó, rádió útján.

2. Az ötéves terv befejezése után.

a. Kiállítás rendezése az ásatások együttes leletanyagából.

b. Az eredmények összefoglaló tudományos feldolgozása (esetleg belevonva e munkába egy-két fiatal kutatót)."

A csillaggal elválasztott, a publikációról szóló és kézzel írott rész előtti gépírási szöveg alatt a tervezet lezárásának ideje 1949 áprilisában van megjelölve, ezt azonban a szerző ceruzával áthúzta, hiszen nyilvánvaló, hogy az említett utolsó sorokat, valamint a szöveghez fűzött kéziratos kiegészítéseket később írta a szöveghez. Ám minden bizonnyal nem sokkal később, hiszen a Néptudományi Intézetet 1949 novemberében megszüntették, s ekkor már nem volt értelme ott semmiféle tervezésnek.

Úgy vélem, nem volt fölösleges a szakemberek elé tárnom Méri István eme írását, hiszen kétségtelen, hogy középkori régészeti falukutatásunk legkorábbi írott tervezete ez. Készítője nem volt már tapasztalatlan az efféle tervek összeállításában, hiszen biztosan részese volt Kolozsvárott a Borsa-völgyi kutatások megtervezésének, majd említett, 1948-as tanulmánya megírásakor alaposan tájékozódott középkori településásatásaink kezdeti eredményeiről, s amikor jelen tervezetét papírra vetette, már túl volt a Túrkeve határában lévő későközépkori Móric falu ásatásának első évadján. Korántsem véletlen tehát, hogy figyelme a faluásatások előkészítésének minden mozzanatára kiterjed: a régi vízrajzi térképek használatára, az okleveles adatok felgyűjtésére, az alapos terepbejárásra. Igen figyelemre méltó, hogy a tervezetben helyet kapott a különböző szaktudományok művelőinek közös tevékenysége, tehát a komplex kutatás, amelynek szükségességét már Erdélyben, majd Budapesten a Néptudományi Intézetben is megtapasztalhatta. Akkor azt tapasztalatból még nem tudhatta, hogy a falvak egykori lakóinak nemzetiségét csak kivételes esetben határozhatjuk meg, hiszen az egykori épületek alakját jobbra a táji sajátosságok és a gazdálkodás módja határozták meg, nem pedig lakóik nyelve. Azt sem sejthette, hogy középkori falvaink teljes feltárására (különösen az Árpád-koriakéra) még 65 év múlva is várunk kell.

1949-ben Méri befejezi második ásatási szezóját Túrkeve-Móricon, ásatása nyomán egyértelművé válik a háromhelyiséges magyar alföldi későközépkori lakóház típus, amely széles körben ismeretes volt a korban a közép- és kelet-európai parasztfalvakban (MÉRI 1954). Ezzel működése a Néptudományi Intézetben lényegében le is zárult, s az intézet 1949. novemberi megszűntetése után visszatért régi munkahelyére, a Nemzeti Múzeumba. Igaz a közbeeső időszakban is kötődött a múzeumhoz, hiszen a főváros ostromát sokakkal együtt – ő is a múzeum pincéiben vészelte át, részt vett a gyűjtemények mentésében, a lapidáriumi tűz⁶ oltásában, a harcok elülte után lovas szekérrel vidékre ment, hogy a múzeumban lakóknak élelmet szerezzen. Nyilvánvalóan maga sem számított arra, hogy nemrég kidolgozott tervezetének maga veheti elsőként hasznát, mivel őt bízzák meg a Tiszalök határában hamarosan megkezdődő nagyszabású leletmentés irányításával.

Tiszalök mellett ugyanis elkezdődött a vízi erőmű építkezése, mégpedig igen nagy ütemben és az új idők körülményei között. Ez az új körülmény pedig azt jelentette, hogy az építők döntő többsége szögesdrót mögé zárt politikai rab volt, akik elsősorban a magyarországi német (sváb) származású, a Szovjetunióból hazatért hadifoglyok voltak, akiket itthon nem a család és rokonság várt, hanem az ÁVH. (E közismert tényről azért kell megemlíteni, mert ez igazsághátráltató körülménynek bizonyult a leletmentés idején.) A földmunkák során kerültek elő az egykori falu temetőinek sírjai a falu határának rázompusztai részén. Rázom Árpád-kori falu volt, amelynek nevét az 1265-ös löki határjárás jegyzőkönyve őrizte meg.

A leletmentő ásatás feladatát a Nemzeti Múzeum kapta meg, ahol Méri Istvánt bízták meg a feltárás vezetésével. Nagyon helyesen, hiszen ő dolgozta ki a középkori faluásatások tervezetét nem sokkal korábban. Csakhogy Méri nyilvánvalóan nem ilyen ásatási kezdésre gondolt korábban: hajszolt munkatempóra, a munkatársak és a legalapvetőbb eszközök hiányára. Hiszen a Nemzeti Múzeum csak feladatot kapott, de ehhez egyetlen fillért sem, mert az akkori törvényeknek megfelelően az ilyen leletmentések költségét nem a beruházó finanszírozta, hanem a templom egeréhez hasonlatosan „dúsgazdag” múzeum. Keservesen indult tehát hazánkban az első Árpád-kori faluásatás és hasonlóképpen folytatódott.

Szerencsére a tudományágunk történetében fordulópontot jelentő feltárás szinte minden fontosabb mozzanatát ma már figyelemmel kísérhetik a szakemberek. 2000-ben ugyanis – hála Kovalovszki Júlia gondoskodásának –

Szerencsére a tudományágunk történetében fordulópontot jelentő feltárás szinte minden fontosabb mozzanatát ma már figyelemmel kísérhetik a szakemberek. 2000-ben ugyanis – hála Kovalovszki Júlia gondoskodásának –

a Nemzeti Múzeum kiadványaként megjelent Méri István ásatási naplója (MÉRI 2000). A napló önmagában is példamutató. Az ásató a feltárás minden mozzanatára kitér, nem csupán egy-egy teljesen kibontott objektum végső állapotát ismerteti, hanem a feltárás közbeni töprengéseit, gondolatait is. Sorait olvasva szinte részesei lehetünk az izgalmas nyomkövetésnek, a formálódó gondolatoknak, egyszerűen: egy régészeti szakágazat születésének. A naplóba a szerkesztő és közlétező beiktatta azokat a leveleket is, amelyeket az ásató munkája során írt munkatársainak és intézményének. Így bepilanthatunk a korabeli szakmai fogadtatás légkörébe is. De nem csak abba, hanem a Rákosi Mátyás nevével fémjelzett diktatúra légkörébe és sanyarú viszonyaiba is.

Tiszalökön tulajdonképpen az első régészeti munkálatok 1950. március 29–30-án kezdődtek meg, miután Dr. Kontur György, az Országos Vízügyi Hivatal tisztviselője jelentette, hogy a duzzasztómű építésénél a földmunkák során csontvázakat találtak. A kiszállásról szóló jelentést Párducz Mihály, a Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályának vezetője írta, amelyben arról számolt be, hogy szarmata és Árpád-kori temetkezéseket forgattak ki a földből. Párducz Mihály felkérésére április 6–13. között a Természettudományi Múzeum Embertani Tárából Nemeskéri János tárt fel Árpád-kori sírokat az építkezés területén. A feltárásokon részt vett Rohács József tiszalöki cipész is, aki korábban a környező területeken – keskeny kutatóárkokat ásogatva – számos honfoglalás kori sírt hozott felszínre, például Bashalmon, Tiszaeszlár-Újtelepen és egyebütt. Április 21-én arról értesíti Párducz Mihályt, hogy kb. 20 sír került napvilágra. A korra jellemző levelének záradéka: „Bélyeget nem lehet kapni a postán, ezt a levelet portósan kell feladnom.” Május 2-án Mihalik Sándor, a Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese Méri Istvánt kéri fel az ásatás előkészítésére és a szükséges összeg megjelölésére. Mihalik május 18-án kér a MMOK-tól 2000 forintot. A MMOK elnöke már a következő napon

válaszol: „35/1950. sz. átiratára közlöm, hogy a tiszalöki leletmentő ásatásokra kért 2000 forint sürgős segélyt a pomázi középkori ásatásokra előirányzott összegből engedélyezem.” Világos beszéd, lehet tudni, honnan vette el Ortutay a pénzt. (Utólag megállapíthatjuk: nagyon helyesen tette, a pomázi ásatásokból azóta se nagyon derült ki semmi.) Még aznap írott másik levelében Ortutay Méri Istvánt május 20-i határidővel kiküldi Tiszalökre az ásatások elvégzésére. Másnap válaszol Rohács Nemeskéri április 17-i levelére, amelyben a csontok elszállítását kéri. Rohács Pázmándy Gyula főmérnökhöz, az építésvezetőhöz fordult, aki régiséggyűjtő volt. Mint Rohács írja „Megmutattam neki levelét is. Pázmándy elolvasta a levelet s csak annyit mondott, hogy ne terheljem őtet ezzel, mert van neki úgylis elég baja, dolga.” Majd megjegyzi: „A leletek ott vannak Pázmándy főmérnök hivatalában. ...Egy fillérnek ura nem vagyok, a beszállítás pedig költséggel jár. A magam részére egy fillért sem igénylek, csak egy nagy láda kell és 20 forint...” (Ld. MÉRI 2000, 15–19.)

Méri István május 23-án érkezett Tiszalökre Wenger Sándor antropológussal. A bajok csőtől szakadnak a nyakába: iszonyatosan nehéz bejutni a dróttal lezárt területre (ahol a földmunka folyik), ez minden esetben csak egyedi írásbeli engedéllyel lehetséges, amire gyakran órákat kell várakozni. Nem sikerül az együttműködés Roháccsal sem, akinek segítségével szeretné a temetőterképet felrajzolni, hiszen Rohács volt ott a sírok feltárásánál, s a múzeum megbízásából ő volt az állandó megfigyelő. Most erről is lemond. Méri zárójelben ennyit jegyez meg róla: „Kétségtelen, hogy bolond.” Közben azonban kibontakozik az első földbé mélyített ház körvonala és szerkezete (először Magyarországon!), továbbá a 2. házhoz csatlakozó külső kemencéké is. Május 29-én levelet ír Párducz Mihálynak, amelyben beszámol a munkálatokról. Érdeemes belőle idézni: „Egyelőre egyedül dolgozom, mert annyira bizonytalanok a formák, hogy magamnak is a leg-

nagyobb problémát okozzák. Mindenesetre – sajnos – az eredmény az, hogy újra agyonhajszoltam magam a munkával, de annyira izgatnak a problémák, hogy szinte még éjjel is dolgoznék, pedig a szívem csaknem felmondja a szolgálatot. (Erről a részről hallgass, nehogy a feleségem fülébe jusson!!)” A levélben lerajzolta az első házát és a 2. házhoz tartozó kemencéket, amelyeket pünkösdi vasárnapján bontott ki. Majd így folytatja: „A fentiek alapján nem tudom, érdemes-e lejönni? Szakembereknek, úgy hiszem, elég izgató első Árpád-kori házaink kibontakozása, viszont nem szakembereknek nem tudom, érdekes egy ilyen beásott gödör, tűzhellyel? – Mindenesetre úgy hiszem, hogy az első – ha bizonytalan, tapogatózó – lépéseket itt megtettük Árpád-kori lakóházaink megismerésére. Ha történetesen úgy határoztok, hogy lejöttek, arra kérek, hogy hozzatok egy fényképezőgépet. A nálam lévő ugyanis (Kalmáré,⁸ de ne szóljatok neki, nehogy alaptalanul megijedjen) már első alkalommal sem szuperált, hozzányúlni és hozzányúltni viszont nem akarok.” (MÉRI 2000, 25).

Ilyen izgalmakkal élte meg Méri István az első hiteles Árpád-kori lakóház felbukkanását és kibontását. Szünet nélkül dolgozott, ahogyan szinte minden más ásatásán is. Fotó viszont azért nem készült e korszakos jelentőségű földhárról, mert nem volt mivel lefényképezni. A napló későbbi lapjain azt is megtudhatjuk, hogy amikor volt működő fényképezőgép az ásatáson, akkor sem mindig lehetett vele fotózni, mert filmet is rendkívül nehéz volt beszerezni. („Szabó nem kapott filmet Debrecenben.” Majd négy nap múlva: „Karáth J.-től⁹ megérkezett este a film, viszont a fényképezőgép elromlott.” Uo. 102.) Hasonló bonyodalmak voltak azonban az ásatók egyetlen közlekedési eszközével, a kerékpárral is, amelyik szintén nem iparunk büszkesége volt, gyakorta elromlott, pedig itt nem csupán közlekedési, hanem szállítóeszköz is volt egyben. (Lehet, hogy ezért romlott el.)

Közben azonban – ha izgalmakkal telve is – az ásatás jól haladt, egymás után kerültek elő a házak, gödrök, külső kemencék. A munka továbbra is szinte teljes egészében Méri Istvánra hárult. A helyzetet jól jellemzik a napló alábbi sorai: „Június 19-én, hétfőn érkeztem vissza Tiszalökre, a du.-i vonattal. Távíratomra egyik munkásom, Fitos József várt kerékpárral az állomáson. Kiderült, hogy távollétemben a kerékpárt házigazdám ahelyett, hogy – mint kértem – javításra adta volna, ő maga használta, s erősen tönkretette. Emiatt elszámoltam vele, s otthagytam őket s Fitosékhoz költöztem. Egyébként szívem erősen fáj, s ráadásul a vonaton jól meg is fáztam.” (Uo. 32.) Rosszullete miatt másnap nem is ment ki az ásatásra. A munkavezetők előadás tartására próbálják kapacitálni, de látva a helyiek teljes közömböségét, nem áll kötélnek.

Az ásatásnak és az eredményeknek híre ment a szakemberek körében. Június 30-án az ásatást meglátogatta Ortutay Gyula, a MMOK elnöke és kíséretében két néprajzkutató, Tálasi István és Vajda László. Ortutay segítséget ígért (Uo. 35). Ekkoriban kerültek elő az első bonyolult rétegzettségű házak és kemencék, s készültek róluk a mesteri metszetrajzok, amelyek szemléletes magyarázatát adták az egymásba ázott objektumoknak (Uo. 33–39) (Meglepő, hogy még ma is vannak faluásató régészeink, akik nincsenek tisztában a metszetrajzok készítésének fortélyáival.) Ekkorra már megérkezik a segítség is, a múzeumból ifj. Fehér Géza, valamint Szabó György és Vágó Eszter egyetemi hallgatók. Augusztusra jutott két házcsoport bontása és rajzolása, E hónap 24-én igazán illusztris bizottság látogatta meg az ásatást: Pogány Ö. Gábor, László Gyula, Nagy Tibor és Fülep Ferenc. A nagy hőségben mintegy fél órát tartott a helyszíni szemle. Méri többször is igyekezett az ásatás jelentőségére a helyi lakosság és vezetőség figyelmét is felhívni, nem sok sikerrel. „Ma ismét szóltam Hajdú párttitkárnak – írja augusztus 29-én –, hogy szívesen látom a vezetőséget az ásatáson, ez már legalább az 5–6. meghívás.”

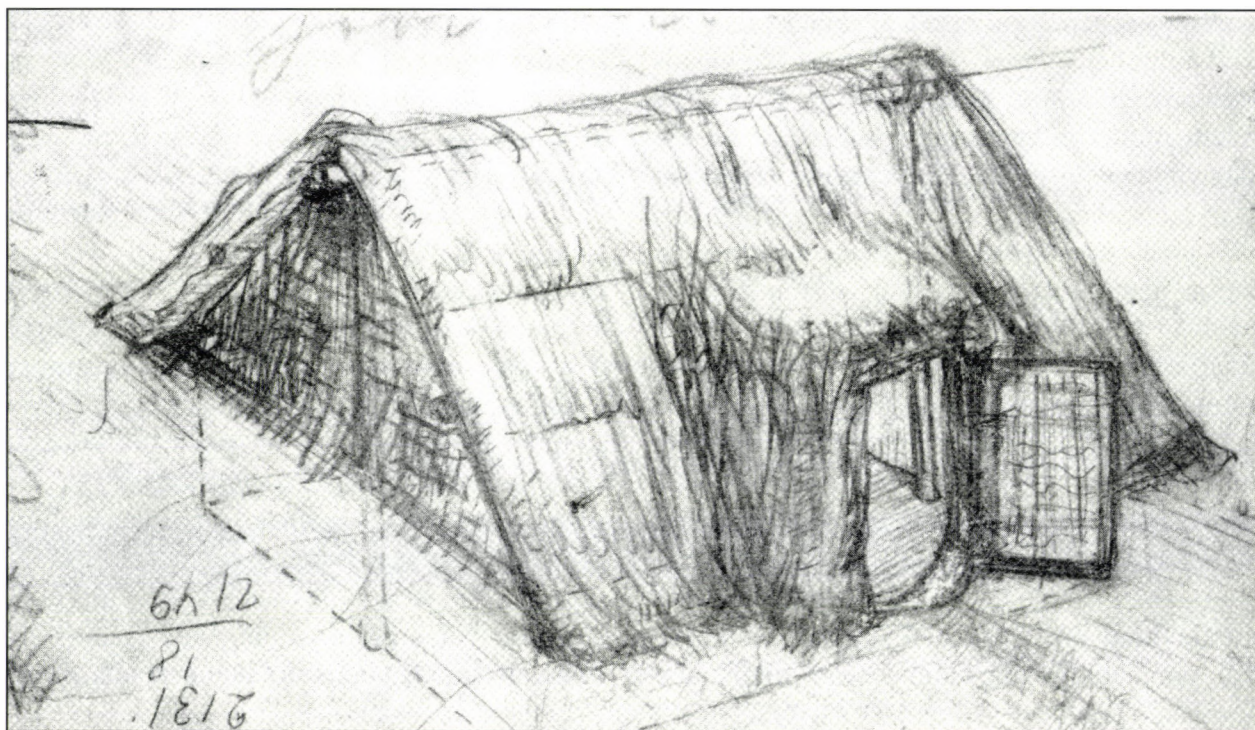
Szeptember 2-án zárult az ásátás első időszaka, ami után Méri István rövid, de alapos elemzést készített a településről és a Gyémántparton, valamint az attól nem messze délnyugatra elterülő XI. századi temetőről. Helyesen állapítja meg, hogy az Árpád-kori falu igen nagy területen helyezkedett el, ám a házak nem egy időben álltak. Rámutat, hogy azokon a helyeken, ahol az Árpád-kori falu tovább él egészen a törökkorig, az Árpád-kori településrész jóval nagyobb kiterjedésű, mint a későközépkori. A kis alapterületű tiszalöki házak kapcsán a kor lakosságának igen fontos életmódbeli sajátosságára utal: „Kézenfekvő az a feltevés, hogy bent csak az asszonyok és gyermekek laktak, míg a férfinép kint (az állatokkal?) tanyázott.” (Uo. 62.) Ettől sokkal többet ma sem mondhatunk a félig földbeásott lakóházak egykori szerepéről. Az október 4-i dátummal ellátott jelentésben Méri István először hivatkozik az általa feltárt félig földbeásott lakóházak külföldi párhuzamaira: „Az itt feltárt házak nagyságra, szerkezetre, egymás mellé és egymásra településük szempontjából is (a leletanyag kivételével) nagy hasonlóságot mutatnak a Szovjetunióban, a voronyezsi kerületben fekvő Borsevo falu közelében kiásott VIII–X. sz.-i házakhoz.” (Uo.)¹⁰ A két temető XI. századi keltezését azzal magyarázza – ami aligha vonható kétségbe –, hogy ezt követően a falu népessége másutt, a megépült templom köré temetkezett.

A jelentéssel egy időben Méri István készített egy tervezetet is az ősszel folytatandó leletmentési munkálatokhoz. A nyári ásátások és a közben folytatódó földmunkák tapasztalatai alapján megjelölte azokat a területeket, ahol az új feltárásokat meg kell indítani. Arra a fontos következtetésre jutott, hogy az ásátást egyszerre több helyen kell tovább folytatni s ehhez új munkatársak bevonására lesz szükség. Név szerint felsorolja a számításba vehető régészeket, s azzal is számol, hogy a különösen bonyolult helyzetek tisztázásához olyan, kiválóan felkészült szakemberek segítségét is igénybe

kell venni, mint id. Fehér Géza és László Gyula. Tervezi egyetemi hallgatók alkalmazását is, különösen Szabó György akkor IV. éves hallgatót, akiben a magyar középkori régészet nagy reménységét sejti. Nem feledkezik meg arról sem, hogy akkor indult az ELTE-n a muzeológusképzés (amelyben ő is részt vállalt), s ennek kapcsán számolt azzal, hogy 10–12 hallgatónak helyszíni szemlét tart a faluásatás módszereiről. (Ez meg is történt november 27. és december 1. között, amikor Tálasi Istvánnal 11 egyetemi hallgató tartózkodott az ásátáson.) A tervezet azzal is számol, hogy néprajzkutatók és történészek is részt vállalnak a munkában (például, Tálasi István, Belényessy Márta, Györfly György és Balogh István). A tervezet nem kevésbé fontos része, hogy Méri megjegyzi: Vidacs Aladár fényképészt időnként küldjék ki Tiszalökre az ásátási fotók elkészítésére. (Ez a későbbiekben meg is valósul.)

Az őszi munkálatok ebben az évben október 19-től december 22-ig tartottak. A munkafeltételek általánosságban nem sokat változtak, annyiban azonban mégis, hogy megvalósult Méri terve: egyszerre több felületen folyt a munka, mivel két újabb munkatárs (Korek József és Török Gyula) kapcsolódott be a feltárásokba. Az általános helyzet egyik fontos jellemzőjéről írja Méri az őszi szezonnak első napján: „Indulás Budapestről 1950. október 18, 7.40. Tiszalökre érkeztem 18.00-kor (egy óra késés).” (Uo. 65.) Az utazási idő tehát 12 óra 20 perc. Ma már ez az idő kb. 5 órára zsugorodott. Még mindig csak ázsiai mércével mérhető, de ahogyan Pelikán elvtárs mondaná: a fejlődés a vasúton is óriási. (Persze csak akkor, ha a tiszalöki személy Debrecenben valóban bevárja a budapesti IC-t.)

Az új körülményekről Méri így számol be László Gyulának december 3-án írott levelében: „Egy kicsit ellöttem a dolgot, mert mikor Korek és Török lejött, azt hittem, hogy ők is olyan lendülettel kezdenek munkába, mint én s 2 munkás kivételével mind átadtam nekik. Korek meg is állja a helyét. Nagyon jó munkatárs minden

1. kép Földbe ásott ház rekonstrukciójának vázlata (Méri István rajza, 1951)
 Abb 1. Vor Ort angefertigte Hausrekonstruktionszeichnung von I. Méri (Tiszalök-Rázom)

tekintetben. Török viszont igen nagy csalódást keltett. Rendkívül kicsinyes, bogarászó ember s ez a munkájában is megnyilvánul. Mostanában azzal akarja továbbvinni a tudományt, hogy be akarja bizonyítani, hogy én nem jól figyelem meg a jelenségeket: a ház csak konyha, ami $15 \times 6-7$ m-es házba tartozik bele (ti. a ház körül talált valami négy-szögesen körülfogó árkot – legalábbis én annak tartom – s azt kombinálhatja hetek óta hol talpas háznak, hol sövényháznak – ennek érdekében az árokba véletlenül beleeső kb 1 m. átm. vermet kinevezte gerendalyuknak – sőt a ház – szerinte konyha – bejáratát, mely az árokhoz ér, szintén annak próbálja átfabrikálni. A ház – konyha? – belsejében is nem elégedett meg a két tartógerendával, hanem a fal mellett kibontott egy sereg ürgelyukat, csak hogy jobb megfigyelőnek látsszon, mint én stb.) Mióta lejött, azóta ott kukackodik azon az egy helyen s mindenképpen be akarja bizonyítani ellenem, Párducz – Banner

– Tálasi ellen, hogy neki van igaza.” (Uo. 76.)

December 2-án Banner János és Párducz Mihály a MMOK megbízásából tartottak szemlét az ásatáson. Jelentésükben megfelelő teret szenteltek Török Gyula elméletének, amelynek értelmében a földbe mélyített házakat és kemencéket egy nagyobb épület fedett, ahol emberek és állatok tartózkodtak. A két jeles régész rámutatott Török elgondolásának megalapozatlanságára.¹¹ Ugyanakkor nem tartották helyesnek, hogy Méri kutatóárokokkal hálózza be a feltárássra kijelölt területet, nem pedig nagy felületeket nyit meg (Uo. 81).

Méri István 1951. január 25-én foglalta össze az őszi ásatások legfontosabb eredményeit és tanulságait. Különösen az újjólag megfigyelt objektumokra és jelenségekre összpontosította figyelmét (Uo.). 1951 nyarán az építkezéssel kapcsolatos földmunkálatok erősen megelégnéltek, ezért július 19-től 24-ig Szabó György szállt ki a terepre megfigyelőnek. Rögtön tapasztalhatta is, hogy az előző

évhez képest semmi nem változott. Az ávosok csak egy napi várakozás után adtak neki belépési engedélyt. De a polgári alkalmazottak sem voltak sokkal különbek. Teleki építésvezető főmérnök ugyanis „magányűjtő” volt, és az építkezésen begyűjtött, vagy neki beszolgáltatott tárgyakat csak átvételi elismervény ellenében adta át Szabónak, de csak a fotóztatás idejére. A megfigyelésnek itt nem sok esélye volt. „A földkotró gépek gyors és éjjel-mappali munkája a megfigyelés lehetőségeit erősen korlátozta. Az eddig kiasott átvágás-részben már 4 m mélységben járnak.” (Uo. 96.)

Az őszi ásások során a munkaterületre való bejutás semmivel sem lett könnyebb. Ennek nagyrészt áldozatául is esett egy igen gazdag hunkori szarmata sír is, amelyet a munkások jórészt szétdúltak (Közlését ld. MÉRI 2000a). Szeptemberben Mérit Fülep Ferenc táviratilag felrendelte Budapestre a készülő állandó történelmi kiállítás munkálatai miatt, aki kérte, hogy az ásásra küldjék le Szabó Györgyöt „...s hozzon magával Pestről állandó engedélyt a belépésre...” (MÉRI 2000, 101). Ezt azonban ezúttal sem lehetett megszerezni, maradtak a korábbi bonyodalmak. Szeptember 28-án Méri István levelet írt Szabó Györgynek, amelyben minden teendőre nagy részletességgel felhívta a figyelmét, ám közben egy-két mondattal korrajzot is ad, s a maga állapotát is jellemzi. A főváros ellátási helyzetét jellemzik az alábbi sorok: „Légy olyan kedves, Fitosnéval vetess számomra 3 liter grízt és hozd fel. Tojást is hozzá!” Az egyik utolsó mondat után zárójelben megjegyzi: „Újabb fűrés készül ellenem!” S a dátum után, szintén zárójelben: „A szívem vesszettül oda van.”

Közben Mérit valóban érik szakmai támadások is. Bizonytalannal ezzel magyarázható a Régészeti Állandó Bizottság tagságáról való lemondása is.

„A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Állandó Bizottságának,
Budapest.

Az utóbbi hónapok alatt illetékes helyeken többször is súlyos kifogást emeltek részben a középkori kutatómunka megszervezés(ének) módszere, részben eredményessége ellen.

Minthogy a magam részéről mindent megtettem a fenti munka becsületes elvégzésére, úgy látszik, nem vagyok alkalmas ennek a felelősségteljes munkakörnek a betöltésére. Éppen ezért arra kérem az Állandó Bizottságot, hogy mentsen fel a középkori ügyek intézése alól s egyben továbbítsa az Akadémia felé is azt a kérésemet, hogy töröljenek az Állandó Bizottság tagjai közül, amit a fenti körülmények nyilván eléggé indokolnak.

Budapest, 1951. október 19

Méri István”

Pedig fentebb láttuk, hogy Méri István igenis gondosan megtervezte a középkori települések feltárását, s eredményei alapján középkori régészetünkben új tudományszak született. A tiszalöki feltárások jelentőségét helyesen ítélte meg Kovalovszki Júlia: „A magyar középkori régészeti falukutatásnak addig is voltak ugyan figyelemreméltó eredményei – elsősorban templom- és temetőfeltárások, leletszerző ásások és néhány késő középkori falurészlet feltárása – *Árpád-kori faluásítás azonban, amelynek alapján hiteles kép rajzolódott volna ki akár egyetlen lakóházzal is, 1950-ig egyáltalán nem volt...* Az összességében alig több, mint 6 hónapig tartó...munka eredményei mennyiségileg is évtizedes tervásításoknak felelnek meg: 33 ház, 36 szabadban lévő kemence, 7 füstölő kemence, gödrök, vermek, árkok, sírok és egyéb objektumok feltárása mellett két XI. századi temető hitelesítése történt meg e rövid idő alatt.” (KOVALOVSZKI 2000, 5.) Továbbá: „*Néhány azóta megismert műhelyféle kivételével Tiszalökön minden településjelenségre találtak példát.*” (Uo. 6.) (Kiemelés tőlem. F. I.)

Ezeket a településjelenségeket Méri István már előzetes közleményében is ismertette (MÉRI 1952), majd külön dolgozatot szentelt a falvak területén feltárt árkoknak (MÉRI 1962), a sza-

badban lévő kemencék különböző válfajainak (MÉRI 1963) s egy megfigyelt babonás szokás emlékeinek, a falvakban lelt lókoponyáknak (MÉRI 1964). Nyilvánvaló, hogy e rövidebb dolgozatok a tiszalöki ásatások teljes feldolgozásának előtanulmányai voltak, amelyhez a szerző rajzokat, fotókat is készített.

Időközben jelentős változások történtek a Magyar Nemzeti Múzeumban. 1953-ban megalkult a Középkori Osztály, amelynek első vezetője László Gyula lett, helyettese pedig Méri István. Az új múzeumi egység tudományos feladata annak a történeti korszaknak a kutatása lett, amelynek vizsgálatához már nem csupán a régészeti módszerek alkalmazása szükséges, hanem az írott források hasznosítása is. Éppen ez az a korszak, amelybe a középkori falvak kutatása is tartozik, s ennek módszertanát éppen Méri István dolgozta ki fentebb idézett tervezetében. Ez időtől egészen a múlt század nyolcvanas éveig a Középkori Osztály vált hazai középkori falvak kutatásunk legfontosabb műhelyévé.¹² E kutatási irányzat megélénkülését jelezte 1955-ben László Gyula csongrád-felgyői és Méri István orosháza-kardoskúti Árpád-kori faluásatásainak megindulása.

Méri akadémiai tervásatás keretében három évadon át (1955–57) kutatta a kardoskúti lelőhelyet. Árpád-kori templom alapjait, a templom körüli temető sírjainak egy részét, téglalapozású felmenő falú épület alapfalait,¹³ egy részben már osztott lakóterű földbeásott lakóházat, az első Árpád-kori istállót, külső kemencéket tárt fel (MÉRI 1964a).¹⁴ Már e felsorolásból is kitűnik, hogy ezen az ásatásán Méri István újabb, korábban ismeretlen objektumokat tárt fel. Különösen jelentősnek ítélni lehet a földbeásott lakóház, amelynek bejárati részét fallal választották el a belső lakótértől, így első ízben figyelhette meg a kétosztatú ház kezdetleges formáját (MÉRI 1964a, 10–14. Vö. FODOR 1989, 28). A falu legrangosabb lakójának hajléka volt a felszíni, téglalapozású épület, amelynek fala téglából vagy fából készülhetett (MÉRI 1965a,

5. kép). Az Árpád-kori istállózó állattartás első kézzel fogható bizonyítékának jelentőségét aligha szükséges itt hangsúlyoznom (MÉRI 1964a, 7. kép).

A kardoskúti ásatások feldolgozása még egy szempontból tartalmaz jelentős újdonságot: Méri István itt tesz a korábinál jóval jelentősebb kitekintést a szomszédos országokban végzett hasonló korú és jellegű feltárások eredményeire. Összehasonlító vizsgálatába bevonja a szlovákiai, lengyelországi, romániai és szovjetföldi eredményeket, idézve a legfontosabb szakirodalmat. Mint korábban (ld. 10. j.), most is a kelet-európai lakóházakban látja a mi épületeink legközelebbi párhuzamait, méghozzá ezúttal a VIII–IX. századi Don-vidéki települések szerkezetét és építményeit véli ebből a szempontból különös fontosságúaknak. A közleményekből csalhatatlan biztonsággal jelöli ki az orosz I. I. Ljapuskin feltárásait, amelyek valóban legjobban emlékeztetnek a Méri István által végzett feltárásokra – ugyanolyan ásatói magabiztosságot tükröznek (MÉRI 1964a, 54. Vö. LJAPUSKIN 1958). A szerző itt kitér egy igen fontos keleti eredetű Árpád-kori tárgy típusra, a cserépüstökre is, amelyek a Kárpát-medencén kívül szintén előfordulnak a Don-vidéki szaltovói műveltség területén is. Igazolva látja ennek az edénytípusnak a keleti eredetét, a nyílt tűz fölött való használatát pedig Árpád-kori falusi népességünk külterjes életmódja újabb bizonyítékának véli, amint erre már tiszalöki ásatási naplójában is kitért.¹⁵

Az említett külföldi párhuzamokkal kapcsolatban meg kell említenünk, hogy Méri István ezzel a kitekintéssel csupán saját ásatási megfigyeléseit ellenőrizte. Középkori régészetünk új ágazatának megteremtésekor szinte egyáltalán nem támaszkodott e dolgozat elején említett, meglehetősen gazdag külföldi eredményekre, csak saját ásatási tapasztalatait kamatoztatta. Ma már – visszatekintve a jó hat évtizedes múlttra – talán azt is mondhatnánk, hogy kár volt, mert sok gyötrődéstől, tépelő-

déstől kímélhette volna meg magát. Gondolnunk kell azonban arra is, hogy ezeket a külföldi kínálkozó párhuzamokat rajta kívül más sem hasznosította ekkoriban. (Először talán Tálasi István említette 1954-es, már idézett hozzászólásában.) Lehet ugyan (sőt ez igen valószínű is), hogy Méri István így gyötrelmesebb úton jutott el nálunk korszakos felismeréséhez, eredményei azonban máig megkérdőjelezhetetlenek. Már a rázomi feltárás közben tökéletesen helyesen rekonstruálta a földbe mélyített lakóház szerkezetét (MÉRI 2000, 146) (1. kép), később az Árpád-kori falusi udvar képét is felrajzolta (MÉRI 1970), s – amint már említettem – az építmények alapján felvázolta a falusi lakosság életmódját is.

Némileg más a helyzet a késő középkori falvak esetében. Méri munkássága itt is úttörő jelentőségű, ám itt már jóval több hazai előzményre támaszkodhatott, hiszen Kecskemét környékén már korábban ismertté váltak a háromhelyiséges alaprajzú jellegzetes alföldi parasztházak (PAPP 1931, 141; SZABÓ 1938, 83). A faluszerkezetet, a telekformát azonban Méri figyelte meg Túrkeve-Móricson. A további kutatás tehát ezen a területen is az ő nyomdokain haladt tovább.¹⁶

Ezekben az években még egy Árpád-kori falu területén végzett leletmentő ásatást Méri: Visegrád-Várkertben, 1955-ben, illetve 1962–63-ban. Itt az egykori római őrtorony közelében kerültek elő kis méretű, félig földbe ásott Árpád-kori házak, kemencék (ez utóbbiak közt egy bronzolvasztó kemence). (KOVALOVSZKI 1986.) E településsel kapcsolatban megjegyezte, hogy ...a települések szerkezetének különbségével falvainknál is számolnunk kell. Pl. a Visegrád-Várkert-dűlői falu településének szerkezete az alföldiekétől elütőnek – többek között tömörebbnek – látszanak.” (MÉRI 1964a, 54.) (Később kiderült, hogy e település valamivel talán korábbi is azoknál, továbbá mások a lakóházak, s részben még a temetkezések is. Vö. KOVALOVSZKI 1986; 1994; 1995; 2001; GRÓF 2001.)

Méri István falukutató munkásságának eredményeit – sajnálatos módon – többnyire csak azokban a szomszédos országokban kamatoztatták a kutatók, ahol hellyel-közzel még ismerik a magyar nyelvet. Elsősorban Szlovákiában, ahol az Árpád-kori falvak régészeti kutatása – főként Alojz Habovštiak jóvoltából – tulajdonképpen magyar mintára indult meg (vö. HABOVŠTIK 1985). Hasonlóan jelentős szerepe volt a magyar falukutatásnak Romániában (főként Erdélyben) is (BENKŐ 1980). A Méri által felismert jelenségek és objektumok azonban többnyire ismeretlenek maradtak a tőlünk keletre fekvő területeken. Így van ez például a Méri által részletesen elemzett külső kemencék esetében is, dacára a róluk idegen nyelven is megjelent szakirodalomnak és nemzetközi konferenciákon elhangzott előadásoknak (Vö. FODOR 1995; 1986; 1987). Jellemző, hogy Jolán Cserkun kárpátaljai régész nő felhívta a figyelmet e kemencék valódi rendeltetésére Ukrajnában, Moldáviában és Oroszországban (Éppen a magyar szakirodalom alapján) (CERCUN 1995), ennek hatása egyáltalán nem volt átütő erejű: a jelzett területeken többnyire még mindig úgy vélik kollégáink, hogy a külső kemencék előtér-gödre egykor lakóházként szolgált. (Erről személyes tapasztalataim győztek meg, valamint Corbu fentebb említett dolgozata.)

Nem sokkal a tiszalöki ásatásai után, 1952. június 27-i keltezéssel Méri István egy újabb vázlatos beszámolót készített „A magyar középkori régészeti kutatás helyzete” címmel. A le sem tisztázott kézirat hozzászólásnak készült, minden bizonnyal az akadémiai régészeti bizottság számára. Itt lényegében hasonló kérdésekre tér ki, mint a magyar régészet öt éves tervéről készített javaslatában, amiről megjegyzi, hogy azt a Régészeti Bizottság ugyan elfogadta, de 1949-ben a Néptudományi Intézetet megszüntették és szerepét a Nemzeti Múzeum nem vette át. Kifejti, hogy a magyar középkori régészet a többi régészeti szakághoz képest rendkívül fejletlen, nem képes összefoglaló képet adni a középkori magyar

falusi nép életéről. Legnagyobb problémája a szakemberhiány, hiszen valójában egyetlen ilyen képzettségű szakember van az országban: Bálint Alajos. Ebből kiindulva viszonylag hosszasan foglalkozik az egyetemi képzéssel, amelynek akkori állapotát nem tartja kielégítőnek, javasolja a középkori régészeti képzés megindítását már az első két évfolyamon. Kitér továbbá arra is, hogy a mentőásatások nem pótolják a jól előkészített, gondosan kivitelezett tervásatásokat, amelyeken részt vesznek a különböző szakterületek képviselői is.

A középkori régészetre szakosodó egyetemi hallgatók képzésével, nevelésével Méri István kezdettől sokat foglalkozott. Szerencsés véletlen, hogy a tiszalöki ásatások kezdetével szinte egyidejűleg, 1950-ben alakul meg az ELTÉ-n a Középkori Régészeti Tanszék, ahol László Gyula is óraadóként oktat. (Bár a Tolnai Gábor által elnökölt akadémiai Tudományos Minősítő Bizottság munkásságát nem tartotta méltónak tudományos fokozatra.) Ennek nyilván szerepe lehetett abban, hogy Méri Istvánt a kezdetektől felkérték előadónak a középkori falvak feltárásának témakörében. 1952-ig tartott előadásokat, de utána még hosszú ideig ő tartotta a gyakorlati képzést (anyagismeretet, ásatási gyakorlatot, muzeológiát, kiállításrendezési alapelveket). Előadásaira (s nyilván a gyakorlatokra is) hosszasan és alaposan felkészült. Erről tanúskodik a „Támpontok az előadáshoz” című, s „A középkori falufeltárások néhány módszertani kérdése” alcímet viselő, 31 oldalas, sokszorosán átírt, kiegészített és margós jelzésekkel ellátott kézírata is. Mivel ezek az előadásvázlatok zömmel a tiszalöki ásatása idején készültek, figyelemmel kísérhetjük, hogyan változott, módosult véleménye egy-egy kérdésben. Mivel a későbbi falukutató régészek képzése az egyetemen az ő kezében volt, azt mondhatjuk, hogy aki később faluásatásokat folytatott, mind az ő tanítványa volt. Jó szeme volt a jövő ígéreteinek felismeréséhez. Korán észrevette Szabó György tehetségét (aki azonban később – saj-

nos – csak a falusi kovácsokról szóló remek dolgozattal vétette magát észre, mert 1956-ban külföldre távozott), a hozzá hasonlóan restaurátorként pályáját kezdő Parádi Nándort, s legkiválóbb követőjét, Kovalovszki Júliát. Ők adták tovább a következő nemzedékeknek a Méri-iskola hagyományait.

Méri István kardoskúti feldolgozása osztatlan sikert aratott a falukutatás kérdésében járatos kutatók körében. Biztos vagyok benne, hogy nem a szerző kezdeményezésére, hanem barátainak unszolására a hetvenes évek elején a könyvet kandidátusi értekezésként nyújtotta be tudományos fokozat elnyerése céljából az MTA Tudományos Minősítő Bizottságához. A kérdéskört és a szerző munkásságát legjobban ismerő és becsülő Tálasi István és László Gyula írt a disszertációról opponensi véleményt. A néprajztudós értékelésében előbb a magyar falukutatás történetébe ágyazta be Méri munkásságát, majd így összegezte véleményét: „Méri István tanulmányával kapcsolatban le kell szögezmem, hogy egy régészeti kutatási irányt fejlesztett fel, mely a magyar történelem és a művelődéstörténeti társtudományok számára jelentős és nélkülözhetetlen... Ezt a munkát a felszabadulás után Méri István fejlesztette fel aszkétikusan, szigorúan kritikai munkásságával és szemléletével, s a jelen tanulmány is magában hordozza... korábbi munkásságának összes erényeit. Minthogy a tudomány magasfokú művelésében bizonyágot tett, a hazai és külföldi forrásanyagot fölényes kritikával kezeli és másként hozzá nem férhető kérdéseket oldott meg nagyjelentőségű módszereivel, méltó arra, hogy a Tudományos Minősítő Bizottságnak a kandidátusi fokozat megadására a legmelegebben ajánljam.” (TÁLASI 1980. 460.)

A disszertáció másik opponense a régi munkatárs és barát, László Gyula így összegezte az értekezés szerzőjének szakmai érdemeit: „Előttünk egy megépült, a tudományos alkotó munka teljes apparátusát bíró, sőt részben megteremtő nagy régészegyéniség munkája

áll. Méri István munkásságát jobban illetné a legmagasabb tudományos grádus, mint aminek javaslatételére most összegyűltünk. Én a gondolatot a TMB-ben megfontolásra ajánlom.

Ezek után talán nem is kell külön mondanom, hogy Méri István tanulmányát és egész életművét a legnagyobb megbecsüléssel ajánlom a TMB-nek tudományos fokozatra.”

Méri István elkészítette a (végül is kéziratban maradt) disszertáció összefoglalását (téziseit) is. Itt azonban nem csupán a megjelent könyv vázlatát adja, hanem röviden utal falukutatói munkásságának egészére is. A tézisek fejezetcímei: -1. A falu földrajzi helye és a feltárás előzményei. -2. Templom és temető. -3. Földbeásott lakóház. -4. Téglalapozású ház. -5. Gazdasági épület. -6. Szabadban lévő kemencék. -7. Tárgyi emlékműanyag. – Összefoglalás.

Sajnos, az egészen kiváló opponensi vélemények ellenére sem került sor a minősítési eljárásra, a folyamat megszakadt. Ennek okát a kéziratot hagyatékából nem tudjuk megítélni, bár gyanakodhatunk rá. Megmaradt ugyanis Méri István levelének kéziratosa változata, amely válsz volt a TMB titkárának, Simon Péternének 1972. januári levelére. Ebben Simonné kéri a rendszeresített űrlap kitöltését, a diploma másolatát, továbbá igazolást az ezer forintos eljárási díj befizetéséről. Válaszlevelében Méri kifogásolja, hogy egyetemi oklevélét eredetiben bemutatta, az eljárási díj befizetéséhez pedig nem kapott csekket Simonné előző levelében. Talán nem tévedünk sokat, ha feltételezzük, hogy a hasonló, maceráló kérések és kérdések túlságosan próbára tették a jelölt amúgy is meggyengült idegrendszerét, s ez lehetett az egyik oka annak, hogy Méri elállt a tudományos fokozat odaitélésének kérésétől.¹⁷ Sokatmondó, hogy a levéltervezet mellett van a kitöltetlen űrlap is. Így maradt hát tudományos fokozat nélkül a magyar régészet egyik legkiválóbb művelője, az új kutatási irányt és iskolát teremtő Méri István. (Nem lehet vigasz, hogy hasonló volt a sorsa

Pósta Bélának, a kolozsvári régészeti iskola megteremtőjének, akinek akadémikusi jelölését már az osztályülés megtorpedózta, hogy ne is beszéljünk az akkori határszélre száműzött Nagy Gézaról, vagy annyi más későbbi sorsársukról.)

Ettől természetesen teljesen függetlenül Méri István szakmai tekintélye ekkor már vitathatatlan volt a tudományt magas színvonalon képviselők szemében. (Ezek közt azonban – mint láttuk – a TMB nem foglalt helyet.) Ennek számos jele közül itt csak azt jegyzem meg, hogy kiváló történészünk, Szabó István, középkori falvaink kialakulásáról és történetéről írott monográfiáiban széleskörűen támaszkodott Méri István és tanítványai régészeti eredményeire. (SZABÓ 1966; 1969.) A falvak kialakulásáról írott munkájának vitájára Méri is meghívást kapott, aki igen magasra értékelte a monográfia jelentőségét (MÉRI 1972). Igaz, ekkorra már sorra lemondott a különböző bizottsági tagságairól és egyéb tisztségeiről, csupán a múzeum független tudományos munkatársa volt. 1973-ban történt nyugdíjba vonulásával sem vonult vissza szeretett szakmájától. Még halála évében is dolgozott a feldebrői ásatáson. Bár nem kapott tudományos fokozatot, meg semmilyen kitüntetésre nem tartották méltónak a szakmában hivatalt viselőket (még a Régészeti Társulat sem!), munkássága méltó helyet kapott nem csupán a régészet, hanem a társtudományok szakirodalmában is. Talán elég, ha az említett Szabó István mellett megemlítem a magyar lakáskultúra történetét taglaló fontosabb monográfiákat. (Ld. K. CSILLÉRY 1982, 171–207; BALASSA 1985, 17; BARABÁS–GILLYÉN 1987, 16–25.) Azt is magától értetődőnek vehetjük, hogy a középkori falukutatással foglalkozó régészeti szakirodalomban nem jelent meg tanulmány, amelyben szerzőik ne hívatkoztak volna Méri István alapvető dolgozataira. Tiszalöki ásatásának módszertani elvei pedig már a Régészeti Kézikönyv I. kötetébe is bekerültek. (RK 119–128, XV–XVI. t.)

Nem hallgathatjuk el azonban azt sem, hogy nem mindenki fogadta el Méri István tudományos következtetéseit. Többen is úgy vélték, hogy a félig földbeásott házak nem lehettek az Árpád-kori magyarság hajlékai. (Voltak, akik ezt a felfogást „mérizmus”-nak nevezték.) Az ellenzők között olyan kiválóság is akadt, mint Gerevich László akadémikus. Ő a dömösi királyi központ mellett, az emelkedő egyik teraszán feltárt házakat „pékműhelyek”-nek vélte, amint erről előzetes közleményében is beszámol (GEREVICH 1983, 399, 401). Egy alkalommal meghívott bennünket Kovalovszki Júliával és Parádi Nándorral, hogy vele együtt látogassuk meg a dömösi ásatását, ahol ezek az objektumok előkerültek, amelyek nem lakóházak, hanem pékműhelyek. Az egykori királyi udvarháztól délre emelkedő hegy teraszán folyt az ásatás, amelyet Gerevich László megbízásából az akkor már nyugdíjas Török Gyula vezetett. Itt akkor házakat készültek építeni, s a leletek a terasz szélétől nem messze ásott vízvezeték-árokban kerültek elő. Az objektumok, amelyeket mi láttunk szokványos Árpád-kori földbe ásott házak voltak, amelyek gödrét a munkások rendre elásták, de a keményre égett kemencealjakkal nem bírtak. Így aztán lényegében csak a kemencék maradtak meg. Mi Nándival nem szóltunk semmit, hármunk közös véleményét az ásatásról Julika fogalmazta meg igen egyértelműen. Példának ez is elég arra, hogy aki nem hitt Méri alaposságában és felismerésének igazában, az rossz útra tévedt.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy mintegy negyven éve megállt az idő. Természetes, hogy újabb háztípusok, gazdasági és kézműipari építmények, településformák kerültek elő. De ne feledjük, hogy idézett véleményében Méri István hangsúlyozta, hogy a falusi élet zömmel e földházakon kívül folyt, s voltak más típusú építmények is, amelyek nyomát akkor még nem sikerült megtalálni. (Sokszor és sok helyütt kifejtette ezt László Gyula is.) 1960-ban Ószentivánon már előkerült az első,

alig földbe mélyített, felmenő falú boronaház, bár közlésére csak 1994-ben került sor (FODOR 1994). Ez a lelet kétségtelenné tette, hogy a faházak nálunk is általánosak voltak a középkorban, csakúgy, mint Európa nagy részén (Vö. HOFFMANN 1992).¹⁸

Szaktudományunkban felvetődött az a kérdés is, mennyire érvényesek napjainkban Méri István megállapításai. Ezt a legsarkalatosabban alighanem Ilon Gábor kollégánk fogalmazta meg a National Geographic magyar nyelvű változata 2003. augusztusi számának adott interjújában: „Korábban, évtizedekkel ezelőtt ... úgy képzelték el a tudósok, hogy az Árpád-kor, illetve az ezt megelőző honfoglalás népessége rendkívül igénytelen körülmények között, szinte putrikban lakott. Ablaktalan, kémény nélküli, füstös kunyhókat, földbe vájt épületmaradványokat rekonstruáltak, s ebben a munkában élen járt a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM), ahol fel is építettek egy elképzelt Árpád-kori építményt.

Időközben azonban egyes szakemberek szerint eljárt az idő az MNM és különösen az ott dolgozó Méri István elképzelései felett. Ma már – úgy tűnik –, az Árpád-kor településeinek korántsem voltak olyan szegényesek a lakhelyek, mint azt a második világháború után gondolták. A helyiségek alapterülete legalább kétszer nagyobb lehetett, mint azt előzőleg feltételezték, és gazdagabb leletegyüttesek is előfordultak.”

Kollégánk megdöbbenő szakmai járatlanságára még az sem magyarázat, hogy más régészeti korszak a szűkebb szakterülete. A fentebb elmondottak után állításaira aligha érdemes szót vesztegetni.¹⁹

Méri István szakmai eredményei tehát szíldártnak mondhatóak, az újabb ásatási eredmények alapvető következtetéseit nem cáfolták meg, hanem éppen fordítva: megerősítették azokat. Az viszont természetes, hogy az utóbbi időben végzett nagyszabású ásatásokon olyan jelenségek és építmények kerültek napvilágra, amelyek sok tekintetben árnyalják a Méri Ist-

ván által évtizedekkel ezelőtt felrajzolt képet. Ne feledjük azonban, hogy ő e szakterület megteremtője, úttörője volt, a kitaposott út elegyengetésére már csak nagyon kevés ideje maradt. *Az viszont a halála óta eltelt időben kétségtelessé vált, hogy akik nem az ő nyomdokait követik, téves útra tévedhetnek.* Ez

viszont nem jelenti azt, hogy az őt követőknek ne lenne igen sok, gyakran alapvető feladata. Középkori falvaink életének ezernyi rejtélye vár még megfejtésre, s ebben a szívós munkát igénylő tevékenységben méltán példaképül tekinthetik az utódok Méri Istvánt.

Jegyzetek

- 1 Györfy István 1924-ben Karcag határában az 1660 körül elpusztult egykori Bócsa, Ködszállás és Orgondaszentmiklós helyén folytatott övid lélegzetű ásásokat, ahol a templomok helyét rögzítette s a templom körüli temetők sírjainak egy részét tárta fel. Bócsa régi utcáit és házai egy részét is felismerte. (Erről ld. még: BARÁNYNÉ 1942.)
- 2 Nem csodálkozhatunk ezen, ha figyelembe vesszük, hogy a szláv kutatók egy része még a XX. század közepén is olyan tárgyaknak tulajdonítottak – természetesen szláv – etnikumjelző szerepet, amelyeknek az etnikumokhoz semmi közük nem volt, mint pl. az S-végű hajkarikáknak, a középkori hullámvonalas edénydíszítésnek és a fenékbélyegeknak.
- 3 Vö. BORBÁNDI 1983, 203-224. – Méri István eszmei beállítottsága — származása és László Gyula barátsága miatt — minden bizonnyal a múlt század 30-as éveiben megerősödött népi mozgalomhoz állhatott közel, amit az a tény is megerősít, hogy ő is eljárt Szabó Dezső előadásaira. Egyik levelében pedig arról értesülhetünk, hogy — legalábbis ebben az időben és egy ideig 1945 után — a szocialista eszmék híve volt. (A levél Méri István kéziratosa hagyatékában van. Itt jegyezzük meg, hogy ugyanítt található a dolgozatban alább idézett és ismertetett egyéb dokumentumok is.)
- 4 A füzet sorozatot Györfy György szerkesztette, de az összesített kötet nem jelent meg.
- 5 Meglehetősen nagyot tévedett azonban az előadó, amikor expozéját így folytatta: „A szovjet régészeti kutatások eredményeitől elzárva nagyon keveset tudunk a népvándorlás kor népeinek történetéről, mert ennek kulcsa természetesen a Szovjetunió területén van. Elsősorban áll ez a magyar őstörténet kérdéseire.” (Uo.) Az őstörténettel kapcsolatban azonban a szerző kivételként említi Molnár Erik 1949-ben megjelent „iránymutató munkáját”. Ezzel szemben a magyar régészeti igenis fontos kutatásokat végzett ezen a területen Oroszország, majd a Szovjetunió területén, s az ott előkerült régészeti emlékek kiemelkedő fontosságú részét igenis bevonta a kutatásba. Itt természetesen a harmadik Zichy-expedíció tevékenységére (vö. PÓSTA 1905), továbbá Fettich Nándor 1926-os és 1935-ös szovjetföldi tanulmányútjára gondolok. Molnár Erik könyvét pedig jobb lett volna említés nélkül hagyni, mivel az Marr elméletére épült, amit viszont időközben már „megcáfolt” Sztálin.
- 6 A lapidáriumnak nevezett régi földszinti raktár, ahol akkor elsősorban a letéteket tárolták (bútorokat, fémtárgyakat és egyebeket), kigyulladt és teljesen kiégett. A tűz oka nem belövés volt, hanem gondatlan cselekedet, Méri István emlékezése szerint talán egy szovjet katona eldobott cigarettacsikkje.
- 7 MMOK – Múzeumok és Műemlékek Országos Központja. Ld. még: ORTUTAY 2009, 388, 393, 397.
- 8 Kalmár János fegyvertörténész (1889–1977), a Nemzeti Múzeum Fegyvertárának vezetője.
- 9 Karáth József (1913–1985) a Nemzeti Múzeum fotósa.
- 10 Tálasi István Méri István nyomán a borsevői település kemencéit hozta kapcsolatba a magyar földházak kemencéivel: TÁLASI 1954, 95; 1980, 448. — Később Györfy György úgy vélte, hogy a Voronyezstől délre fekvő Borsevo nevű település ugyanannak a kazár–kabar műveltségű Bors nevű főembernek a szálláshelye lehetett a Don jobb partján, aki a honfoglalás után a Borsova típusú településeket alapíthatta. (A név jelentése: Borsé.) Ld. GYÖRFFY 1992, 22.
- 11 Nemrég Emilia Corbu román régész nő fejtett ki Török Gyulához hasonló feltevést. (Arról mit sem tudva, természetesen.) Ő néhány havasalföldi IX–XI. századi település nálunk is jól ismert külső kemencéit vizsgálta, s arra a következtetésre jutott, hogy e kemencék – egyéb objektumokkal

- együtt –fedél alatt, pontosabban egy nagyobb épület alatt voltak. A „lefedő” építménynek azonban semmiféle nyomát (cölöplyuk, stb.) nem találták, így a fantáziadús régész nő azt valószínűsítette, hogy ez az épület valami könnyűszerkezetes sátorféle, vagy pavilon lehetett. Mivel pedig sátrakat a nomádok használtak, e települések lakóiban besenyőket vél (CORBU 2010). Természetes, hogy dolgozatában egyszer sem említi a magyar külső kemencékre vonatkozó gazdag irodalmat (pl. MÉRI 1963; FODOR 1986). Azt is jól tudjuk, hogy a román régészek egy részének nagy kedvencei a besenyők, pl. egy időben nekik tulajdonították az összes cserépüstöt is (vö. FODOR 1975, 254–256). Mintha az akkori Európa legkeletibb szegletébe betört besenyőknek az lett volna egyetlen vágyuk, hogy a helyi lakosságot jól formált cserépüstjeikkel kápráztassák el. Corbu hamvába holt ötlete semmivel sem ér többet magyar elődjénél.
- 12 Mint amilyen nagyszerű kezdeményezés volt az osztály létrehozása, ugyanolyan végzetes hiba volt annak megszüntetése 2004-ben és egy avitt, ma már teljesen irracionális múzeumi szerkezet visszaállítása, ami máris megroppantotta a múzeumban a régészeti és középkori kutatások gerincét.
- 13 Később ehhez hasonló, téglából épült kétosztatú, felmenő falú, nemesi udvarháznak meghatározott épületet tárt fel Tura határában Miklós Zsuzsa. Ld. MIKLÓS 1991.
- 14 kardoskúti ásatásról röviden Kovalovszki Júlia is beszámolt. Ld. KOVALOVSZKI 1965, 186–192.
- 15 A tiszalöki ásatásról írott első beszámolójában Méri István még cserépbográcsnak nevezi ezt az edényfajtát (MÉRI 1952, 61), későbbi dolgozataiban azonban következetesen a cserépüst megnevezést használja. Kétségkívül helyesen, hiszen *bogrács* szavunk oszmán török eredetű, először 1703-ban tűnik fel írott formában (TESZ, I, 323), míg ismeretlen eredetű *üst* szavunk már minden bizonnyal az Árpád-korban is használatos volt. (Első írott előfordulása: 1395. Ld. TESZ, III, 1055–1056.) Aligha tekinthető megalapozott ellenérvnek az a vélekedés, hogy a bogrács megnevezés azért indokolt, mert a kisebb üstféle edényeket mai nyelvhasználatunk is így nevezi. Tudvalévő ugyanis, hogy ezek az edények zömmel egyáltalán nem kicsik, hiszen bennük egy családra főzhetek egykor. Vö. MÉRI 1964a, 46.
- 16 Méri István 1954. július 28-i kiszállási jelentéséből tudjuk, hogy az előző két napon Túrkevéen Éri Istvánnal „ásatást előkészítő” terepszemlét tartottak, tervezték tehát az ottani feltárás folytatását. Ebből azonban – általunk ismeretlen okokból – nem lett semmi.
- 17 Igaz, ennek más oka is volt. Legalábbis ez derül ki abból, a Méri István által Fülep Ferenc főigazgatónak címzett, 1973. január 11-én írott, 16 kéziratos oldalra terjedő hosszú leveléből, amelyben Méri megindokolja döntését s egyben nyugdíjaztatását kéri. A keserű hangú levélben felsorolt indokok közt elsősorban a múzeumban őt ért sérelmek szerepelnek. Sajnos, itt nincs terünk a sok szempontból tanulságos levél közlésére, vagy ismertetésére. (Meg kell jegyeznem, hogy Fülep Ferenc támogatta Méri István tudományos fokozathoz való juttatását.)
- 18 A régészeti leletek arra is rávilágítanak, hogy a faépítkezés az őskor óta honos a Kárpát-medencében. (Vö. FODOR 1983, 92–93.)
- 19 Az interjú végén említett, ismeretlen személytől származó vélemény pedig, hogy a korabeli edényeken lévő fenékbélyegek mesterjegyek lehettek és ipari termelésre utalnak, egyenesen a szakmai analfabétizmus határát súrolja.

IRODALOM

- BALASSA 1985 BALASSA M. I., *A parasztház évszázadai. (A magyar lakóház középkori fejlődésének vázlatja.) – Jahrhunderterte des Bauernhauses. (Eine Skizze der mittelalterlichen Entwicklung der ungarischen Wohnhauses.)* Békéscsaba 1985.
- BARABÁS–GILLYÉN 1987 BARABÁS J.–GILLYÉN N., *A magyar népi építészet. – Ungarische Volksarchitektur.* Budapest 1987.

- BÁRÁNYNÉ 1942 BÁRÁNYNÉ OBERSCHALL M., *A salgótarjáni, orgondaszentmiklósi és pakonyi középkori sírleletek*. Művelődéstörténeti Tanulmányok I. Budapest 1942.
- BENKŐ 1980 BENKŐ E., *A középkori falvak régészeti kutatása*. In: Csetri E. et al. (szerk.). Művelődéstörténeti Tanulmányok 1980, 5–19, 265–268
- BERESFORD–HURST 1972 BERESFORD, M.–HURST, J. G., (eds.), *Deserted Medieval Villages*. London 1972.
- BORBÁNDI 1983 BORBÁNDI GY., *A magyar népi mozgalom. (A harmadik reformnemzedék.)* New York 1983.
- CERCUN 1995 ЧЕРКУН, Ё., *Специализированные печи на раннеславянских поселениях Закарпаття*. Studii și Comunicări 11–12 (1994–1995) 67–82.
- CORBU 2010 CORBU, E., *An hypothesis about dwelling ovens from early middle-age settlements (9th–11th c.) from Romania*. In: Сташников, Д. А. и др. (Ред.), *Культуры евразийских степей второй половины I тысячелетия нашей эры. (Вопросы межэтнических контактов и межкультурного взаимодействия.)* Самара 2010, 147–154.
- CSALOGOVITS 1935 CSALOGOVITS J., *Népi építkezés emlékei a Tolna megyei Sárközben. – Reste volkstümlicher Bauarten in dem Sárköz von Kom. Tolna*. NÉrt 27 (1935) 1–10, 135.
- CSALOGOVITS 1937 CSALOGOVITS J., *Tolna vármegye Múzeumának második ásatása a török hódoltság alatt elpusztult Ete község helyén. – Ausgrabungen des Museums des Komitates Tolna an der Stelle des in der Türkenzeit verwüsteten Dorfes Ete*. NÉrt 29 (1937) 321–333.
- DONAT 1980 DONAT, P., *Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7. bis 12. Jahrhundert*. Berlin 1980.
- FODOR 1975 FODOR I., *Cserépjüstjeink származása. – On the Origins of Clay Kettles from Hungary*. ArchÉrt 102 (1975) 250–265.
- FODOR 1983 FODOR I., *Régészeti adalékok lakáskultúránk történetéhez*. NKNT 13 (1983) 81–118.
- FODOR 1985 FODOR I., *Árpád-kori külső kemencéink keleti párhuzamairól. – Über die östlichen Parallelen der äusseren Öfen der Arpadenzeit, 10.–13. Jh.* In: Fodor I.–Selmeczi L. (szerk.), *Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai*. Budapest 1985, 51–70.
- FODOR 1986 ФОДОР, И., *Восточные параллели печей вне жилищ на древневенгерских поселениях*. Acta ArchHung 38 (1986) 185–193.
- FODOR 1987 ФОДОР, И., *Некоторые общие черты славянских и венгерских поселений раннего средневековья*. In: Седов, В. В. (Ред.), *Труды нятого Международного Конгресса славянской археологии, том I, вып. 26*. Москва 1987, 109–113.
- FODOR 1989 FODOR I., *Megjegyzések a középkori magyar lakóház fejlődéstörténetéhez. – Bemerkungen zur Entwicklungsgeschichte des ungarischen Wohnhauses im Mittelalter*. In: Balassa M. I.–Cseri M.–Viga Gy. (szerk.), *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében*. Miskolc–Szentendre 1989, 21–45.

- FODOR 1994 FODOR I., *Árpád-kori boronaház nyomai Tiszaszigeten. – Die Spuren eines Gebäudes mit Blockwerkgerüst aus der Arpadenzeit in Tiszasziget.* In: Lőrinczy G. (szerk.), *A kőkortól a középkorig. – Von der Steinzeit bis zum Mittelalter. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára. Studien zum 60. Geburtstag von Ottó Trogmayer.* Szeged 1994, 421–438.
- FÜLEP 1951 F., *A magyar régészet öt éves terve.* MTA II. OsztKözl I/1. (1951) 3–10.
- GEREVICH 1983 GEREVICH L., *The Royal Court (Curia) the Provost's Residence and the Village at Dömös.* Acta ArchHung 33 (1983) 385–409.
- GRÓF 2001 GRÓF P., *Újabb kutatások Visegrád-Várkertben. – Neuere Forschungen im Burggarten von Visegrád.* In: Cseri M.–Tárnoki J. (szerk.), *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig.* Szentendre–Szolnok 2001, 99–108.
- GYÖRFFY 1992 GYÖRFFY GY., *A magyar-szláv érintkezések kezdetei. – Les débuts des relations Slavo-Hongroises.* Századok 124 (1990) /1992/ 3–24.
- HABOVŠTIK 1961 H HABOVŠTIK A., *Prísvetok k poznaniu nasej nižinnej dediny v XI–XIII. storočí.* SIA 9 (1981) 451–482.
- HABOVŠTIK 1985 HABOVŠTIK A., *Stredoveká dadina na Slovensku.* Bratislava 1985.
- HERMAN 1899 HERMAN O., *A magyar ősfoglalkozások köréből.* Budapest 1899.
- HOFFMANN 1991 HOFFMANN T., *„Felnémet ház”- „pannon ház” és vidéke. – Das „oberdeutsche Haus”, das „pannonische Haus” und ihre Landschaften.* In: Cseri M. (szerk.), *Dél-Dunántúl népi építésze.* Szentendre–Pécs 1991, 77–96.
- HOFFMANN 1992 HOFFMANN T., *A faház (domus lignea) a középkori Európában. – Das Holzhaus.* Ház és Ember 8 (1992) 5–40.
- HOFFMANN 1995 HOFFMANN T., *Néprajzosok az alföldi lakóházakról. – Ethnographers about dwelling houses of the Great Hungarian Plain.* Ház és Ember 10 (1995) 19–38.
- HOFFMANN 2004 HOFFMANN T., *Mindennapi történelem az ütközőzónában. (Vázlat a parasztok, a kereskedők és az iparosok életmódjáról a 16–18. századi Keletközép-Európában.) – Alltägliche Geschichte in der Kollisionszone. (Über die Lebensweise der Bauern, Handelsleute und Handwerker im 16.–18. Jahrhundert in Ost-Mitteleuropa.)* Miskolc 2004.
- K. CSILLÉRY 1982 K. CSILLÉRY K., *A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei. – Anfänge der ungarischen volkstümlichen Wohnkultur.* Budapest 1982.
- KOVALOVSZKI 1965 KOVALOVSZKI J., *Orosháza és környéke a magyar középkorban.* In: Nagy Gy. (szerk.), *Orosháza története és néprajza, I. Orosháza 1965,* 175–202.
- KOVALOVSZKI 1986 KOVALOVSZKI J., *A Visegrád-várkert Árpád-kori faluásatásáról.* In: *A magyar falu régésze, Méri István, 1911–1976. Összeállította Kovalovszki Júlia.* Ceglédi Füzetek 23. Cegléd 1986, 61–63.
- KOVALOVSZKI 1994 KOVALOVSZKI J., *Csónakos temetkezések az Árpád-korban.* In: Györffy Gy.–Kovács L. (szerk.), *Honfoglalás és régészet. (A honfoglalás sok*

- szemmel, I.) Budapest 1994, 207–216.
- KOVALOVSZKI 1995 KOVALOVSZKI J., *Bronzeschmelzofen und Ghesserei aus der Arpadenzeit (Visegrád, Feldebrő)*. ComArchHung 1994-1995, 225-254.
- KOVALOVSZKI 2000 KOVALOVSZKI J., *Bevezetés*. In: MÉRI I., *Egy Árpád-kori magyar falu leletmentő ásátása. Tiszalök-Rázom, 1950–53.* – Die Fundrettungsgrabung eines ungarischen Dorfes aus der Arpadenzeit Tiszalök-Rázom, 1950–53. A szöveget gondozta és a rajzokat kiegészítette Kovalovszki J. OpHung I. Budapest 2000, 5–7.
- KOVALOVSZKI 2001 KOVALOVSZKI J., *Árpád-kori házak Visegrád-Várkertben.* – Häuser aus der Arpadenzeit im Burggarten von Visegrád. In: Cseri M.–Tárnoki J. (szerk.), *Népi építkezés a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig.* Szentendre–Szolnok 2001, 81–98.
- LÁSZLÓ 1961 LÁSZLÓ GY., *Őstörténetünk legkorábbi szakaszai. (A finnugor őstörténet régészeti emlékei a Szovjetföldön.)* Budapest 1961.
- LJÁPUSKIN 1958 ЛЯПУШКИН, И. И., *Городище Новопроуцкое*. МИА 74. Москва–Ленинград 1958.
- MAKSAY 1971 MAKSAY F., *A magyar falu középkori településrendje*. Budapest 1971.
- MARKOVIČ 1991 MARKOVIČ K., *Adalékok a szláv lakáskultúra folyamatosságához.* – Angaben zu der Kontinuität der slawischen Wohnkultur. In: Cseri M. (szerk.), *Dél-Dunántúl népi építésze.* Szentendre–Pécs 1991, 119–132.
- MÉRI 1952 MÉRI I., *Beszámoló a Tiszalök-rázompusztai és a Túrkeve-mórici ásátások eredményeiről, I.* – Отчет о раскопках в Туцалек-Разомныста. ArchÉrt 79 (1952) 49–67, XV–XVIII. t.
- MÉRI 1954 MÉRI I., *Beszámoló a Tiszalök-rázompusztai és a Túrkeve-mórici ásátások eredményeiről, II.* – Отчет о раскопках в Туцалек-Разомныста и Туркеве-Моруй, II. ArchÉrt 81 (1954) 138–154, XXVII–XXXIX. t.
- MÉRI 1962 MÉRI I., *Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban.* – Angaben zur Siedlungsform der arpadenzeitlichen ungarischen Dörfer. ArchÉrt 89 (1962) 211–219.
- MÉRI 1963 MÉRI I., *Árpád-kori szabadban lévő kemencék.* – Freistehende Backöfen aus der Regierungszeit des Hauses Árpád (10.-13. Jh.). ArchÉrt 90 (1963) 273–281.
- MÉRI 1964 MÉRI I., *Kiaggatott lókoponyák Árpád-kori falvainkban.* – Ausgesteckte Pferdeschädel in arpadenzeitlichen ungarischen Dörfern. ArchÉrt 91 (1964) 111–115.
- MÉRI 1964a A MÉRI I., *Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Orosháza határában.* – Отчет о раскопках у села Кардошкым. – Bericht über die Ausgrabungen in Kardoskút. RégFüz, Ser. II. No. 12. Budapest 1964.
- MÉRI 1970 MÉRI I., *Árpád-kori falusi gabonaörlő és kenyérsütő berendezések. (Rekonstrukciós kísérlet kiállítási makett készítéséhez.)* – Einrichtungen zum Getreidemahlen und Brotbacken aus dem X.-

- XIII. Jh. in Ungarn. MMMK 1969–1970, 69–84.
- MÉRI 1972 MÉRI I., /Hozzászólás./ Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század) c. művének vitája. Ethn 83 (1972) 85–87.
- MÉRI 1986 MÉRI I., *Ásatás a Kolozsvári Fő téren, 1943. – Fouilles sur la Grande place de Cluj-Napoca en 1943.* Közzéteszi Kovalovszki J. A Magyar Nemzeti Múzeum Adattárának Közleményei, 1. Budapest 1986.
- MÉRI 1986a MÉRI I., *A magyar nép régészeti emlékeinek kutatása.* In: Kovalovszki J. (szerk.), *A magyar falu régésze, Méri István, 1911–1976.* Ceglédi Füzetek 23. Cegléd 1986, 41–60.
- MÉRI 2000 MÉRI I., *Egy Árpád-kori magyar falu leletmentő ásatása. Tiszalök-Rázom, 1950–53. – Die Fundrettungsgrabung eines ungarischen Dorfes aus der Arpadenzeit Tiszalök-Rázom, 1950–53.* A szöveget gondozta és a rajzokat kiegészítette Kovalovszki J. OpHung I. Budapest 2000.
- MÉRI 2000a MÉRI I., *Hunkori leletek Tiszalök-Rázompusztáról. – Hunnenzeitliche Funde von Tiszalök-Rázompuszta.* ComArchHung 2000, 109–122.
- MIKLÓS 1991 MIKLÓS Zs., *XIII. századi nemesi udvarház Tura-Szentgyörgyparton. – Der Herrenhof von Tura-Szentgyörgypart aus dem XIII. Jahrhundert.* StCom 22 (1991) 433–456.
- ORTUTAY 2009 ORTUTAY Gy., *Napló, I. (1938–1954)* Budapest 2009.
- PAPP 1931 PAPP L., *Ásatások a XVI. században elpusztult Kecskemét vidéki falvak helyén. – Ausgrabungen an der Stelle der in XVI. Jh. zugrundegegangenen Dörfer in der Umgebung von Kecskemét.* Nért 23 (1931) 137–152, 180.
- POSTA 1905 POSTA B., *Régészeti tanulmányok az oroszföldön. – Archäologische Studien auf russischem Boden.* Budapest–Leipzig 1905.
- RAPPOPORT 1975 РАППОПОРТ, П. А., *Древнерусское жилище. Ленинград 1975.* (Археология СССР. Свод арх. источников, вып. Е-1-32.)
- RK 1954 *Régészeti kézikönyv I. Gyakorlati régészet.* Szerk. Banner J.–László Gy.–Méri I.–Radnóti A. Budapest 1954.
- SZABÓ 1966 SZABÓ I., *A falurendszer kialakulása Magyarországon. (X–XV. század).* Budapest 1966.
- SZABÓ 1969 SZABÓ I., *A középkori magyar falu.* Budapest 1969.
- SZABÓ 1938 SZABÓ K., *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. – Kulturgeschichtliche Denkmäler der Ungarischen Tiefebene.* Bibliotheca Humanitatis Historica III. Budapest 1938.
- SZABÓ –TÁLAS 1996 SZABÓ L.–TÁLAS L. (szerk.), *Varia Museologica. Tanulmányok a Szolnoki Múzeum gyűjtőterületéről. Kaposvári Gyulai válogatott írásai és bibliográfiája.* A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 1996, 55–56.
- TÁLASI 1954 TÁLASI I., /Hozzászólás Gunda B. előadásához./ MTA II. OsztKözl 5 (1954) 390–399.
- TÁLASI 1980 TÁLASI I., *Néprajzi tanulmányok, írások, I.* Dissertationes

Ethnographicae 3-4. Budapest 1979–1980.

TESZ TESz, *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, 1-3. Szerk. Benkő L. Budapest 1967, 1970, 1976.

TRIER 1969 TRIER, B., *Das Haus im Nordwesten der Germania Libera*. Münster 1969.

ISTVÁN MÉRI UND DIE ENTSTEHUNG DER MITTELALTERLICHEN ARCHÄOLOGISCHEN DORFFORSCHUNG IN UNGARN

Zusammenfassung

István Méri (1911-1976) ist als Sohn einer armen Bauernfamilie geboren, auch seine Studien sind auf große Schwierigkeiten gestoßen. Vom Jahre 1932 an arbeitete er im Ungarischen Nationalmuseum als Restaurator und jeden Sommer nahm er an den prähistorischen Ausgrabungen von F. Tompa teil. In Budapest begann er mit seinen Universitätsstudien, die er dann in Kolozsvár [Klausenburg, heute Cluj-Napoca, Rumänien] von 1942 bis zum Herbst 1944 fortsetzte, als er dort am Siebenbürgischen Wissenschaftlichen Institut [Erdélyi Tudományos Intézet] arbeitete. 1943 führte er eine wichtige Ausgrabung auf dem Hauptplatz von Klausenburg durch, wo er die Lage der Schichten vom Neolithikum bis zur Neuzeit ausgezeichnet beobachtete. 1945-49 arbeitete er am Volkswissenschaftlichen Institut [Néptudományi Intézet] in Budapest, wo er die theoretischen Grundlagen der archäologischen Freilegung mittelalterlicher Dörfer erarbeitete. 1948-49 erschloss er die spätmittelalterliche Siedlung Móric bei Túrkeve, dann führte er 1950-51 eine Rettungsgrabung in Rázom bei Tiszalök im Areal des Dorfes aus dem 11.-13. Jh. durch. Er legte insgesamt 33 Wohnhäuser, 36 Öfen im Freien, zahlreiche Gruben und Gräben frei. In Ungarn stellte er als Erster die Form der halb in den Boden eingetieften Häuser (Grubenhäuser) ähnlichen Alters fest (Abb. 1) und rekonstruierte auch andere Gebäude des ehemaligen Hofes. Méri

kam zu diesem Ergebnis ausschließlich aufgrund seiner eigenen Ausgrabungserfahrungen und nicht mit Hilfe ausländischer Freilegungen.

1955-57 legte er in Kardoskút bei Oroszáza ein Dorf aus dem 11.-13. Jh. frei, wo er auf Gebäude neueren Typs stoß. (Oberflächenhaus mit Ziegelfundament, Grubenhaus mit geteiltem Wohnraum, in den Boden eingetiefter Stall). Méri verglich hier das erste Mal gründlicher die Merkmale der in Ungarn freigelegten in den Boden eingetieften Häuser und Siedlungen mit denen in Mitteleuropa. Er ist zur begründeten Folgerung gekommen, dass die Siedlungen der Saltovo-Kultur im Dongebiet den ungarischen Dörfern am nächsten stehen (Das vor der Landnahme gelebte Ungartum hatte sein Quartier wirklich ziemlich lange Zeit in diesem Gebiet im 8.-9. Jh. Die Ungarn führten in beiden Gebieten extensive Lebensweise, was die Ähnlichkeit der Siedlungen, der einzelnen Bauobjekte und eines Teils des gegenständlichen Denkmalmaterials erklärt.

Méri unterrichtete seine Grabungsergebnisse an der Universität zu Budapest, und die Studenten erlernten auch die praktischen Methoden der mittelalterlichen Dorfforschung bei den von ihm durchgeführten Freilegungen. Auf diese Weise bildete er eine Schule für Dorfforschung. Zur zentralen Institution der ungarischen mittelalterlichen Dorfforschung wurde die 1953 organisierte Mittelalterliche Abteilung des Ungarischen Nationalmuseums, wo I. Méri

zuerst als stellvertretender Abteilungsleiter, dann bis 1963 als Abteilungsleiter tätig war.

Ohne Übertreibung kann man also feststellen, dass der Begründer der ungarischen wissenschaft-

lichen archäologischen Dorfforschung I. Méri war, der die theoretischen Grundlagen für diese wissenschaftliche Disziplin erarbeitete, und als Erster sie bei den Freilegungen auch in die Praxis umsetzte.

I. Fodor

I. Fodor

Magyar Nemzeti Múzeum

H-1370. Budapest, POB 364.

e-mail: istvan.fodor@t-email.hu